

บทที่ 2 กรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา

ในการทำการวิจัยเรื่อง “ผลกระทบต่อชีวิตครอบครัวจากการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม” ได้นำทฤษฎีที่ใช้นำมาเป็นกรอบแนวคิดการศึกษาหลายทฤษฎีด้วยกัน ดังนี้

ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์หรือทฤษฎีบทบาท (Symbolic Interactionism Theory or Role Theory)

ทฤษฎีบทบาท (ROLE THEORY) อธิบายพฤติกรรมทางสังคมที่บุคคลแสดงต่อกันว่าเป็นการแสดงบทบาทตามที่สังคมกำหนด ทำนองเดียวกับการแสดงละครตามบท(Scrip) “บท” ดังกล่าวคือ สถานภาพ และบรรทัดฐานนั่นเอง บุคคลในสังคมมีสถานภาพต่าง ๆ มากมายและถูกคาดหวังจากคนอื่นให้แสดงบทบาทตามสถานภาพที่ตนดำรงอยู่ ส่วนบรรทัดฐานหรือความคาดหวังของสังคมจะเป็นการบังคับให้ต้องกระทำหรือห้ามกระทำจนถึงการคาดหวังว่าควรกระทำหรือไม่ควรกระทำ นอกจากสังคมคาดหวังให้บุคคลแสดงบทบาทแล้วยังมีกลไกควบคุมบังคับให้บุคคลยึดถือบรรทัดฐานด้วยการลงโทษโดยวิธีต่าง ๆ การแสดงบทบาทตามสถานภาพหนึ่ง อาจเกิดความตึงเครียดขึ้นได้ บุคคลจึงดำรงตนอยู่ในสังคมตามบทบาทที่สังคมกำหนดนั้นจะต้องดำรงตนอยู่ทั้งด้านสถานะภาพ (STATUS) และบทบาท (ROLE) ของแต่ละคน

สถานภาพ (STATUS) เป็นตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกของกลุ่ม เป็นสิทธิและหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลมีอยู่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น และสังคมส่วนรวม สถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้นมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร มีหน้าที่รับผิดชอบอย่างไรในสังคม สถานภาพเป็นสิ่งเฉพาะบุคคล ทำให้บุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่น และมีอะไรเป็นเครื่องหมายของตนเอง

สถานภาพมี 2 ประเภท คือ

1. สถานภาพที่ติดตัวมา (Ascribed status) คือ สถานภาพที่มาโดย
 - 1.1 สังคมกำหนด เช่น คนมั่งมีมีหน้าที่ตากว่าคนยากจน คนมีสกุลรุนชาติมีเกียรติกว่าคนที่ไม่ใช่สกุลรุนชาติ
 - 1.2 ติดตัวหรือธรรมชาติสร้างสรรค์ เช่น เกิดเป็นหญิง เป็นชาย เด็กวัยรุ่นหนุ่มสาว ซึ่งธรรมชาติสร้างมา เราหลีกเลี่ยงไม่ได้และต้องเป็นไปตามนั้น

2. สถานภาพที่ได้มาภายหลังหรือได้มาโดยความสามารถ (Achieved status) เป็นตำแหน่งที่ต้องดิ้นรนชวนขวายด้วยความสามารถและสติปัญญาของตนเอง เช่น เป็นลูกชานา ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นชานาตลอดไป ลูกชานาสามารถเป็นครู อาจารย์ แพทย์ สมาชิกสภา-ผู้แทนราษฎร เป็นการเปิดโอกาสให้มีการแข่งขัน และใช้ความสามารถเพื่อให้ได้สถานภาพตามที่ตนต้องการ

สถานภาพขัดกัน (Status Conflicts) ถ้าบุคคลต้องมีสถานภาพสองอย่างในขณะเดียวกัน โดยมีบรรทัดฐานตรงข้ามกัน และการปฏิบัติตามสถานภาพหนึ่งก็จะเป็นการขัดกับอีกสถานภาพหนึ่ง เช่น เป็นแม่ต้องดูแลเลี้ยงลูก แต่ขณะเดียวกันต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เลยไม่ได้ทำหน้าที่เป็นแม่ที่สมบูรณ์

บทบาท (Role) คือ การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ เมื่อบุคคลมีตำแหน่งใด ๆ ทางสังคม ก็จะต้องแสดงบทบาทของตนออกมา

บทบาทขัดกัน (Role Conflicts) บุคคลแต่ละคนอาจมีบทบาทหลายอย่างในเวลาเดียวกัน และบุคคลถูกคาดหวังให้ปฏิบัติตามบทบาทต่าง ๆ ที่ตนมีอยู่ แต่การปฏิบัติบทบาทหนึ่งอาจจะไปขัดแย้งกับอีกบทบาทหนึ่งก็ได้ เช่น แม่กับลูก ถ้าแม่เผชิญเป็นครูของลูกด้วย แล้วลูกเกิดทำข้อสอบไม่ได้ แม่จะทำบทบาทของความเป็นครูกับบทบาทของความเป็นแม่ ถ้าให้ลูกสอบตก ลูกก็จะหาว่าไม่รักลูก แต่ถ้าลูกให้ลูกสอบได้ก็จะเสียบทบาทของความเป็นครู (สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา 2540 หน้า 27-31)

บุคคลแต่ละคนจึงดำรงอยู่ในสังคมโดยอยู่ในสถานะภาพและบทบาทของตน และถูกคาดหวังจากสังคมให้แสดงบทบาทออกมา นักทฤษฎีได้แบ่งบทบาทอันถูกคาดหวังเอาไว้ 3 ประเภท

1. ความคาดหวังจาก “บท” (EXPECTATION FORM THE SCRIPT) บท (SCRIPT) คือ บรรทัดฐานทางสังคม (NORMS) สังคมจะกำหนดเอาไว้ว่าผู้ดำรงตำแหน่งใดจะต้องแสดงหรือทำอะไร เช่น ในสังคมไทย พ่อแม่จะต้องดูแลและอบรมสั่งสอนลูก

2. ความคาดหวังจาก “ผู้แสดง” อื่น (EXPECTATION FROM OTHER PLAYERS) พฤติกรรมของบุคคลแต่ละคนก็ถูกกำหนดโดยพฤติกรรมของผู้อื่น

3. ความคาดหวังจากผู้ชม (EXPECTATION FORM THE AUDIENCE) บุคคลจะต้องดูว่าผู้อื่น ชอบอย่างไร และไม่ชอบอย่างไร แล้วแสดงบทบาทตามความต้องการของผู้อื่น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา 2538 หน้า 134 - 137)

เมื่อนำทฤษฎีบทบาทมาเป็นกรอบในการวิจัยจะแสดงให้เห็นถึงบทบาทของภรรยาในสังคมปัจจุบัน ซึ่งจะปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของโลกในปัจจุบัน ทำให้สตรีมีบทบาทอย่างมากที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในครอบครัว สังคมไทยเดิม สามีจะได้รับค่าจ้างยกย่องให้เป็นช้างเท้าหน้า ส่วนภรรยาให้เป็นผู้อยู่เบื้องหลัง จากค่าจ้างแสดงให้เห็นว่าสมัยก่อนบทบาทของสามีจะเป็นผู้รับผิดชอบดูแลครอบครัว มีหน้าที่ทำงานเลี้ยงดูครอบครัวให้ความเอาใจใส่ ตลอดจน เป็นผู้ตัดสินใจเรื่องสำคัญภายในครอบครัว ส่วนเพศหญิงจะอยู่เย้าเฝ้าเรือน คอยดูแลบ้านช่อง ตลอดจนรับผิดชอบต่อภาระกิจต่าง ๆ ภายในบ้าน โอกาสในการศึกษามีน้อย และยิ่งถูกมองว่าเป็นเพศที่อ่อนแอไม่สามารถทำงานหาเลี้ยงครอบครัวได้ ปัจจุบันเพศหญิงได้รับการ ยอมรับมากเกี่ยวกับบทบาทของสตรีในหลาย ๆ ด้าน ทั้งด้านการได้รับโอกาสในการศึกษาสูง การทำงานนอกบ้านหาเลี้ยงครอบครัว สามารถแสดงความสามารถให้เป็นที่ยอมรับทั้งด้านความสามารถและสติปัญญา

สภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว และรุนแรง หรือเรียกว่า โลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดการแข่งขันสูง เพื่อความอยู่รอดและการดำรงอยู่ที่ดีขึ้น ทำให้บทบาทของสตรีได้รับการยกระดับให้มีความเสมอภาคเท่าเทียมกับชาย เธอจะไม่คอยความหวังแต่ให้สามีเป็นผู้ทำงานหาเลี้ยงครอบครัวแต่เพียงผู้เดียว ในสภาพเศรษฐกิจการแข่งขันที่รุนแรงบทบาทของเธอ จึงต้องเป็นผู้ดูแลหาเลี้ยงครอบครัวด้วย เพื่อความอยู่รอดของครอบครัวและยกระดับฐานะให้ดีขึ้น มีการดำรงอยู่อย่างสะดวกสบายและเป็นที่ยอมรับของสังคม แต่การที่ภรรยาจะต้องทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวก็ได้ หมายความว่า จะปล่อยวางภาระความรับผิดชอบในครอบครัวทั้งสิ้น ความรับผิดชอบต่องานในครอบครัวก็ยังคงเป็นหน้าที่ต้องรับผิดชอบดูแลงานบ้าน และเอาใจใส่ดูแลเลี้ยงบุตร คอยอบรมสั่งสอน และใช้เวลาใกล้ชิดต่อบุตรด้วย

เหตุผลดังกล่าว ทำให้ภรรยาจะต้องวางบทบาทของตนเอง ทั้งที่ทำงานนอกบ้าน โดยแสดงบทบาทของการทำงานหาเลี้ยงครอบครัว ในขณะที่เดียวกันอีกบทบาทหนึ่งก็ต้องดูแลรับผิดชอบต่อน้ำที่ทางบ้าน ซึ่งก็จะมีบ่อยครั้งที่เธอก็เกิดความขัดแย้งต่อบทบาทของตนเอง หากจะทำงานให้ได้รับความสำเร็จสูงก็ไม่สามารถทุ่มเทให้กับงานได้เต็มที่ เพราะต้องดูแลครอบครัวอาจทำให้ชีวิตครอบครัวขาดความสุขและล้มเหลวในชีวิตสมรส แต่หากภรรยาให้ความสำคัญต่อชีวิตความสุขในครอบครัวมากก็จะทำให้เกิดผลกระทบต่อการทำงานไม่สามารถทุ่มเทให้ความพยายามได้เต็มที่ ขาดความก้าวหน้าและความสำเร็จในการทำงาน เกิดความขัดแย้งต่อบทบาทของตนเองในการที่จะต้องรับผิดชอบทั้ง 2 บทบาทพร้อมกัน เรียกว่า บทบาทขัดกัน บุคคลแต่ละคนมีบทบาทหลายอย่างในเวลาเดียวกัน และบุคคลถูกคาดหวังให้ปฏิบัติตามบทบาทต่าง ๆ ที่ตนมีอยู่ แต่การปฏิบัติบทบาทหนึ่งอาจจะไปขัดกับอีกบทบาทหนึ่ง

สถานะภาพของภรรยาต่อครอบครัว คือการดำรงตำแหน่งเป็นแม่ของลูก และเป็นภรรยาที่ดีของสามี ดังนั้น ภรรยาจึงต้องแสดงบทบาทของการเป็นแม่ที่ดีของลูกอบรมสั่งสอนและคอย ชัดเกล้าให้เป็นคนดี และทำหน้าที่ของภรรยาที่ดีในการรับผิดชอบงานบ้านงานเรือน คอยปรนนิบัติเอาใจสามีมิให้บกพร่อง ส่วนสถานะภาพของภรรยาต่อที่ทำงาน คือการดำรงตำแหน่งหน้าที่การงานที่ได้รับการแต่งตั้งและจะต้องปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และให้มีประสิทธิภาพ ความขัดแย้งทางบทบาท (ROLE CONFLICT) ของภรรยาจึงเป็นปัจจัยสำคัญ สาเหตุหนึ่งซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อครอบครัวอย่างมาก อันอาจทำให้ชีวิตสมรสขาดความรัก ความอบอุ่นประสบปัญหาครอบครัวกลายเป็นชีวิตสมรสที่ขาดความสุขได้

ทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่นิยม (Structural Functional Theory)

ทฤษฎีนี้ เปรียบสังคมมนุษย์เสมือนอินทรีย์อย่างหนึ่ง เป็นสิ่งมีชีวิตดำรงอยู่ได้ นักทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่นิยมที่มีบทบาทอย่างสูง คือ HERBERT SPENCER และ AUGUST COMTE แนวคิดกล่าวว่า สังคมเป็นระบบหนึ่งซึ่งมีระเบียบของตนเอง จะควบคุมตนเอง (SELF REGULATING) แบ่งเป็นส่วนประกอบย่อยต่าง ๆ ส่วนต่าง ๆ เหล่านี้จะทำหน้าที่ของตนเอง พึ่งพาอาศัยกันและรักษาดุลยภาพเอาไว้ เพราะเนื่องจากสังคมมีความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่ง หากได้รับการตอบสนองแล้ว จะทำให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ได้ สังคมจึงต้องมีโครงสร้างแบบหนึ่ง และมีการสนองความต้องการจำเป็นของส่วนประกอบต่าง ๆ ซึ่งจะต้องพึ่งพากันอันทำให้เกิดดุลยภาพ (EQUILIBRIUM) เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ได้ (SURVIVAL) (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 26 -27.)

แรดคลิฟฟ์ บราวน์ ได้ให้แนวความคิดในมานุษยวิทยาว่า ระบบสังคมต่างๆ ประกอบไปด้วยโครงสร้างและกิจกรรมต่าง ๆ โครงสร้างทางสังคมคือแบบแผนที่อยู่ได้นาน โดยประชากรมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โครงสร้างจะได้มาจากการกระทำระหว่างกันทางสังคม จากบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของพฤติกรรม หน้าที่ที่สำคัญของโครงสร้างอย่างหนึ่งคือ การที่มันทำให้เกิดเสถียรภาพทางสังคม และการคงอยู่ของระบบสังคม (งามพิศ สัตย์สงวน, หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม, 2538 หน้า 97 -หน้า 98)

สถาบันสังคม คือ แบบแผนพฤติกรรมที่เป็นมาตรฐานของสังคมที่มีเพื่อแก้ไขปัญหาพื้นฐานของสังคมและมีหน้าที่ที่ทำให้สังคมคงสภาพอยู่ได้ (นิเทศ ดินนะกุล, สังคมและวัฒนธรรม, 2538 หน้า 105.) สถาบันทางสังคมที่สำคัญที่สุดมีอยู่ 6 สถาบันคือ

1. สถาบันครอบครัวและการสมรส (Family and marriage Institutions)

ทุกสังคมมนุษย์จะต้องมีครอบครัว Herbert S. Jennings กล่าวว่า สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม นานมนั้น ชีวิตของลูกจะต้องขึ้นอยู่กับพ่อแม่อย่างน้อยชั่วระยะเวลาหนึ่ง ส่วนมากแม่ทำหน้าที่เลี้ยงดู พ่อมีหน้าที่คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายและสร้างรัง

ครอบครัวเป็นสถาบันสังคมที่สำคัญที่สุด เป็นหน่วยของสังคมที่มีความสัมพันธ์และความร่วมมืออย่างใกล้ชิด เป็นสถาบันที่มีความคงทนที่สุด และยังไม่เคยปรากฏว่า สังคมมนุษย์ใดไม่มีสถาบันครอบครัวปรากฏอยู่ เพราะมนุษย์ทุกคนจะต้องอยู่ในสถาบันนี้ เนื่องจากเป็นสังคมกลุ่มแรกที่เรจะต้องเผชิญตั้งแต่แรกเกิดเติบโตในครอบครัว ครอบครัวจะให้ตำแหน่ง ชื่อ และสกุล ซึ่งเป็นเครื่องบอกสถานภาพ และบทบาทในสังคมที่เรามีส่วนรวมด้วย ตลอดจนกำหนดสิทธิและหน้าที่ที่สมาชิกมีต่อกันและต่อสังคม

การพึ่งพาอาศัยในครอบครัวของมนุษย์และสัตว์ ทำให้มีการแบ่งแยกและรวมกลุ่มหน้าที่ทางชีววิทยาของครอบครัว ซึ่งหน้าที่พื้นฐานทางชีววิทยา คือ การให้กำเนิดบุตรและเลี้ยงดูบุตร เพื่อสร้างสรรคสมาชิกใหม่และสืบตระกูลต่อไปในสัตว์ชั้นสูงจะมีความสัมพันธ์ทางชีววิทยาไม่จำกัดและจะซับซ้อนกว่าในสัตว์ชั้นต่ำ ซึ่งการให้กำเนิดบุตรและการมีความสัมพันธ์ทางเพศโดยไม่มีฤดูกาล

ครอบครัวจึงหมายถึงกลุ่มบุคคลที่มารวมกันโดยการสมรส โดยทางสายโลหิต หรือโดยการรับเลี้ยงดู (คือเป็นบุตรบุญธรรมก็ได้ ปกติแล้วหมายรวมถึงครอบครัวที่ประกอบด้วยสามี และภรรยา โดยไม่มีบุตรของตนเอง) มีการก่อตั้งขึ้นเป็นครอบครัว มีปฏิริยาโต้ตอบซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นสามีและภรรยา เป็นพ่อและแม่ เป็นลูกชายลูกสาว เป็นพี่เป็นน้อง โดยการรักษาวินัยธรรมเดิม และอาจจะมีการสร้างสรรควัฒนธรรมใหม่เพิ่มเติมก็ได้

เครือญาติและสมาคม

ระบบเครือญาติหมายถึงความสัมพันธ์ทั้งหมดที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสายเลือด การแต่งงาน การรวมกลุ่มญาติประเภทต่าง ๆ คำที่ใช้เรียกญาติประเภทต่าง ๆ รวมทั้งหมายถึงพฤติกรรมของญาติประเภทต่าง ๆ ที่มีต่อกันด้วย

ระบบเครือญาติมีหน้าที่สำคัญมากอยู่ 2 อย่าง ๆ แรก ระบบเครือญาติทำหน้าที่เพื่อการคงอยู่ต่อไปของชั่วอายุต่างๆ ในทุกสังคมเด็ก ๆ จะได้รับการดูแลเลี้ยงดู ให้การศึกษาเพื่อเติบโตเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมต่อไป นอกจากต้องเลี้ยงดูอบรมขัดเกลาเด็ก ๆ แล้ว ในสังคมมนุษย์ทั่วโลกมีการสืบทอดมรดกและการสืบทอดตำแหน่ง ๆ ต่าง ๆ ในกลุ่มเครือญาติต่างๆ ด้วย

หน้าที่อีกอย่างของระบบเครือญาติคือ การกำหนดคนจำนวนหนึ่งที่ปัจเจกชนต้องพึ่งพาอาศัยและขอความช่วยเหลือ กลุ่มเล็กที่สุดและสำคัญในการให้ความช่วยเหลือกันและกันคือ กลุ่มครัวเรือนที่ประกอบด้วยผู้หญิงคนหนึ่งและลูกๆ และผู้ชายที่เป็นผู้ใหญ่ 1 คนหรือครอบครัวเดี่ยวนั่นเอง

การสืบเชื้อสาย

การสืบเชื้อสายหรือการสืบวงศ์ตระกูล (descent) หมายถึงการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมกับญาติฝ่ายหรือญาติฝ่ายแม่หรือกับญาติทั้งฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ descent หมายถึงกลุ่มของญาติทางสายเลือดที่เป็นลูกหลานสายตรงของบรรพบุรุษคนเดียวกัน และที่มีสมาชิกขยายไปมากกว่า 2 ชั่วคนกลุ่มญาติทางสายเลือดดังกล่าวมีหน้าที่สำคัญต้องทำหลายอย่าง เช่น จัดระเบียบชีวิตทางสังคมของกลุ่ม ชัดเกล้าและอบรมสมาชิกให้เรียนรู้วัฒนธรรมใช้และถ่ายทอดทรัพย์สินสมบัติ จัดการเกี่ยวกับพิธีกรรม ระบบความเชื่อ ขจัดความขัดแย้ง จัดระเบียบทางการเมืองและจัดการกับเรื่องทำสงคราม เป็นต้น

กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการนับญาติทางสายเลือดแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ การนับญาติสายเดียว (unilineal descent) และการนับญาติทั้ง 2 สาย (bilateral descent) การนับญาติสายเดียว หมายถึงการเชื่อมโยงผูกพันกับญาติฝ่ายพ่อหรือฝ่ายแม่แต่ฝ่ายเดียว

การนับญาติสายเดียว

ระบบนี้พบมากที่สุด เพราะมันมีประโยชน์สำคัญ 2 อย่าง ประโยชน์ข้อแรกคือความมั่นคงถาวรอยู่ได้นานมากของกลุ่มญาติทางสายเลือดฝ่ายพ่อหรือฝ่ายแม่ แม้ว่าสมาชิกจะเปลี่ยนไปเรื่อง ๆ ตามกาลเวลา กลุ่มญาติดังกล่าวจะร่วมมือกันเป็นหน่วยที่มั่นคงถาวรและคงอยู่เหนือปัจเจกชนที่เป็นสมาชิกในเวลาหนึ่งๆ เมื่อสมาชิกเก่าตายไปสมาชิกใหม่เพิ่มเข้ามาโดยการเกิด แต่กลุ่มจะรักษาศักดิ์ศรีและร่วมมือกันต่อไป ประโยชน์อีกข้อหนึ่งคือการที่กลุ่มดังกล่าวให้การเป็นสมาชิกที่ชัดเจนสำหรับปัจเจกชนในสังคมนั้น สมาชิกของกลุ่มจะถูกนิยามอย่างชัดเจน เขาจะรู้ถึงกลุ่มเครือญาติที่เขาเป็นสมาชิก สิทธิต่างๆ ที่เขาจะได้รับ หน้าที่และบทบาทต่างๆ ที่เขาต้องทำ สิ่งเหล่านี้จะชัดเจนมาก ทำให้เขาติดต่อกับคนจำนวนมากได้ โดยที่เขารู้จักหรือไม่รู้จักในสังคมนั้นของเขา

ประเภทต่าง ๆ ของญาติสายเดียว

กลุ่มเครือญาติทางสายเลือดสายเดียว แบ่งออกเป็น 2 ประเภทย่อย ประเภทแรก เรียกว่า lineage (สายสกุล) คือ กลุ่มเครือญาติที่สมาชิกทั้งหมดสืบเชื้อสายโดยตรงมาจากบรรพบุรุษคนเดียวกัน และสามารถบอกหรือแสดงการเชื่อมโยงกันได้อย่างชัดเจน การเชื่อมโยงกับบรรพบุรุษและญาติๆ ในชั่วชีวิตต่างๆ ที่สืบเชื้อสายมาจากฝ่ายพ่อ เรียกว่า patrilineages หรือการสืบเชื้อสายฝ่ายบิดา ซึ่งตรงกันข้ามกับ matrilineages เมื่อสืบเชื้อสายมาจากฝ่ายมารดา

ประเภทย่อยอีกประเภทหนึ่งของเครือญาติสายเดียว เรียกว่า Clan (โคตรตระกูล) หมายถึงกลุ่มญาติฝ่ายพ่อหรือฝ่ายแม่ ที่สมาชิกเชื่อว่าสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษพวกเดียวกัน แต่ไม่สามารถบอกหรือหาร่องรอยความสัมพันธ์ทางสายเลือดได้อย่างแน่นอนชัดเจน กลุ่มคนที่พวกนี้คิดว่าเป็นบรรพบุรุษของตน เป็นเรื่องราวในนิยามปรับปรายและบางที่ไม่รู้ชื่อหรือรู้ต้นตอ บรรพบุรุษของตนที่แน่นอน จะมีชื่อเรียกและมักมีระบบโทเท็ม (totem) คือ ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันลักษณะบางอย่างของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น มีความเชื่อว่าบรรพบุรุษของตัวมาจากสัตว์หรือพืชประเภทใดประเภทหนึ่ง

การสืบเชื้อสายฝ่ายบิดา

ในสังคมที่มีระบบเครือญาติที่นับญาติสายเดียวฝ่ายบิดา (patrilineal descent groups) ปัจเจกชนไม่ว่าชายหรือหญิง จะเป็นสมาชิกในกลุ่มเครือญาติของฝ่ายพ่อ พ่อของพ่อ พ่อของพ่อของพ่อไปเรื่อย ๆ ดังนั้นชายคนหนึ่งและน้องสาวของเขา ลูกๆ ของตัวเขาแต่ไม่ใช่ลูกของน้องสาว เป็นสมาชิกของกลุ่มเครือญาติเดียวกันที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เป็นชาย มรดกตกทอดและการสืบตำแหน่งต่าง ๆ จะไปจากพ่อไปยังลูกชายของเขา ผู้ชายที่เป็นสมาชิกของกลุ่มเครือญาตินี้ เมื่อแต่งงานจะนำภรรยาเข้ามาอยู่ในครัวเรือนของพ่อเขา ขณะที่สมาชิกที่เป็นหญิง เมื่อแต่งงานแล้วจะออกไปอยู่อาศัยกับพ่อแม่ของสามี

การสืบเชื้อสายฝ่ายมารดา

สังคมที่คนเป็นสมาชิกในกลุ่มเครือญาติฝ่ายแม่ ผู้ชายที่คอยปกป้องเลี้ยงดู และควบคุมเด็ก ๆ คือ พี่ชายหรือน้องชายของผู้หญิง ไม่ใช่สามีเธอ ผู้ชายได้สิทธิทางเพศและเศรษฐกิจเหนือ ผู้หญิงที่แต่งงานด้วย แต่ไม่ได้สิทธิเหนือลูกของตัวเพราะลูกๆ เป็นสมาชิกในกลุ่มเครือญาติฝ่ายแม่ไม่ใช่กลุ่มของพ่อสมาชิกในระบบ matrilineal ประกอบด้วยผู้หญิงคนหนึ่ง น้องชายหรือพี่ชาย ลูกๆ ของตัว ไม่ใช่ลูกของพี่ชายและรวมหลานๆ ที่เกิดจากลูกสาว ไม่รวมลูกของลูกชายไว้ด้วย

การนับญาติสองสาย

การนับญาติสองสาย (bilateral descent) คือ ระบบที่ปัจเจกชนแต่ละคนมีความสัมพันธ์กับญาติอื่นๆ ทางฝ่ายพ่อและแม่พอๆ กัน ในสังคมไทยจะมีการนับญาติทั้งฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ เช่นเดียวกับอีกหลายสังคม เช่น อเมริกา แต่ปรากฏว่าหลักการสืบทอดนามสกุลของฝ่ายพ่อ สำคัญมากนั่นก็คือลูกๆ จะสืบทอดนามสกุลของพ่อ แต่เมื่อผู้หญิงแต่งงานจะต้องเปลี่ยนไปใช้นามสกุลของสามีและถ้าหย่าขาดจากสามีมักจะกลับไปใช้นามสกุลของบิดาตามเดิม

ในระบบของการนับญาติสองสาย (bilateral หรือ cognatic) ปัจเจกชนจะเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับญาติต่างๆ ทั้งฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ต่อไปเรื่อยๆ แต่ในความเป็นจริงแล้วกลุ่ม-เครือญาติที่สำคัญที่สุด มักเป็นกลุ่มญาติที่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดใกล้ชิดต่อกันเท่านั้น เช่นกลุ่มพ่อแม่และลูกๆ

ครัวเรือน

ครัวเรือน (Household) คือกลุ่มคนที่อยู่อาศัยด้วยกันภายในสถานที่ๆ มีประตูหลังคา หน้าต่างหรือที่เรียกว่าบ้าน บางทีครัวเรือนอาจจะเป็นหน่วยหรือหนึ่งของโครงสร้างที่ใหญ่หรืออาจประกอบด้วยบ้านหลายหลัง คนในบ้านต่างร่วมมือกันทำงานต่าง ๆ ด้านเศรษฐกิจ สังคมและพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อความอยู่รอดร่วมกัน สมาชิกในครัวเรือนเดียวกันจะกินนอน ทำงานร่วมกัน ใช้ชีวิตประจำวันร่วมกัน รากฐานของความร่วมมือคือการแบ่งงานกันทำตามอายุ ตามเพศ นอกจากด้านเศรษฐกิจแล้วครอบครัวมีหน้าที่สำคัญหลายอย่างคือ สนองความต้องการทางเพศ ผลิตประชากรหรือทารก อบรมขัดเกลาทางสังคม ให้สถานภาพทางสังคมและทำหน้าที่ทางจิตวิทยาด้วย ในบางครั้งครัวเรือนอาจประกอบไปด้วยคนที่ไม่ใช่ญาติกัน ครัวเรือนมี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ครัวเรือนเดี่ยว (elementary sinv หรือ nuclear familly) และ ครัวเรือนขยาย (extended หรือ consanguinedal family)

ครัวเรือนเดี่ยว

ครัวเรือนเดี่ยวที่เป็นอิสระ (Independent nuclear famillys) ครัวเรือนประเภทนี้เกิดขึ้นจากการแต่งงานประเภทผัวเมียเดี่ยวเมียเดี่ยวและมีกฎเกณฑ์ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานประเภทนี้ เรียกว่า Neolocal Virilocal หมายถึงการมีคู่ครองเพียงคนเดียวในเวลาหนึ่ง หรืออาจหมายถึงว่า ครัวเรือนนั้นประกอบด้วยสามี 1 คน และภรรยา 1 คน

ครัวเรือนเดี่ยวอิสระ

อีกประเภทหนึ่งของครัวเรือนที่เป็นอิสระเรียกว่า ครัวเรือนประเภทมากผัวมากเมียที่เป็นอิสระ (Independent polygamouse family households) เป็นครัวเรือนที่เกิดจากการแต่งงานประเภทมากผัวมากเมียซึ่งอาจเป็นระบบมากเมียหรือมากผัวก็ได้ ถ้าครัวเรือนเกิดจากการแต่งงานประเภทมากผัวมากเมีย ครัวเรือนนั้นประกอบไปด้วยสามี 1 ภรรยา 2 คนหรือมากกว่าและลูก ๆ ทั้งหมดของพวกเขา คนเหล่านี้อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกันหรือในบริเวณเดียวกัน โดยไม่เป็นส่วนหนึ่งของครัวเรือนใด ๆ

ครัวเรือนประเภทมากเมียที่เป็นอิสระ

ถ้าครัวเรือนเป็นประเภทมากผัว ครัวเรือนจะประกอบไปด้วยภรรยา 1 คน ลูก ๆ ของเธอ สามี 2 คนหรือมากกว่า คนเหล่านี้อยู่อาศัยในครัวเรือนเดียวกัน

ครัวเรือนขยาย

ครัวเรือนขยายที่เป็นอิสระ (Independent extended family households) ครัวเรือนประเภทนี้เกิดขึ้นเมื่อที่อยู่หลังการแต่งงานเป็นแบบ Patrilocal Matrilocal หรือแบบ avunculocal ที่อยู่หลังการแต่งงานทั้ง 3 ประเภทอยู่ในลักษณะที่เจ้าบ่าวเจ้าสาวไปอยู่อาศัยในครัวเรือนของพ่อแม่ฝ่ายสามีหรือพ่อแม่ของฝ่ายภรรยา หรืออาจจะอยู่ในครัวเรือนของพี่ชายหรือน้องชายของแม่ฝ่ายสามี อาจแบ่งครัวเรือนขยายออกเป็น 3 รูปแบบ ตามประเภทของที่อยู่หลังการแต่งงาน คือครัวเรือนขยายญาติฝ่ายสามี ครัวเรือนขยายของญาติฝ่ายภรรยาและครัวเรือนขยายของพี่ชายหรือน้องชายแม่ของฝ่ายสามี ครัวเรือนขยายของญาติภรรยาและครัวเรือนขยายของพี่ชายหรือน้องชายของฝ่ายสามี ในที่นี้จะกล่าวถึง 2 รูปแบบเท่านั้น เพราะสำคัญกว่าแบบที่ 3

สังคมที่มีครัวเรือนขยายเป็นครัวเรือนในอุดมคติคือ สังคมจีนสมัยก่อนที่จะเป็นสังคมสมัยใหม่ ในสังคมจีน ญาติทางสายเลือดจากพ่อมายังลูกและมายังหลาน เป็นสิ่งสำคัญในการจัดระเบียบของครอบครัวจีน ครัวเรือนแบบนี้จะอยู่อย่างถาวร เมื่อเวลาผ่านไปคนแก่ตายไปสมาชิกใหม่เพิ่มขึ้นมาโดยการเกิด ในวัฒนธรรมดังกล่าวภรรยาที่ดีคือลูกสะใภ้ที่ดี เธอต้องทำงานหนักภายใต้สายตาของแม่ผัวและภรรยาของพี่ชาย แต่พ่อมีลูกจะได้รับการยอมรับในครอบครัวมากขึ้น ถ้าอดทนและแสดงบทบาทหน้าที่ของตนอย่างดี ความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยาจะพัฒนาเป็นความสัมพันธ์อันดีเพื่อนมากขึ้นและจะมีอำนาจพอ ๆ กับสามี พ่อลูกชายโตขึ้นภรรยาจะมีอำนาจมากขึ้น จะพบครัวเรือนขยายของญาติฝ่ายภรรยาในหมู่ชนโฮปี (Hopi) ซึ่งเป็นพวกพลูโบล (Pueblo) ตะวันตกของอเมริกา เมื่อผู้หญิงแต่งงาน สามีจะ

มาอยู่อาศัยกับญาติ ของภรรยาและจะมีหน้าที่สำคัญทางเศรษฐกิจ ความผูกพันของพ่อที่มีต่อลูกชายเป็นเรื่องของเศรษฐกิจเขาจะเตรียมอาชีพให้ลูก ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างลูกสาวใกล้ชิดมาก เพราะความผูกพันที่หยั่งลึกที่มีต่อกัน แม่และลูกสาวต้องทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันและต้องอยู่ด้วยตลอดชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างลูกสาวแม่และหลานชายลูกของพี่สาว(น้องสาว) สำคัญมาก ในฐานะหัวหน้าสายสกุลและหัวหน้าครัวเรือน ตำแหน่งของเขาคืออำนาจและการควบคุมบังคับ เขาเป็นผู้บรมขัตเกล้าและรับผิดชอบสำคัญในการถ่ายทอดมรดกทางพิธีกรรมสายสกุล และโคตรตระกูล (งามพิศ สัตย์สงวน หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม 2538 หน้า 169-182)

2. สถาบันการปกครอง (GOVERNMENT INSTITUTIONS)

สถาบันการปกครองในความหมายทั่วไปหรือในความหมายกว้าง ได้แก่

๑. รัฐบาล มีความหมายหลายประการ คือ สถาบันที่เป็นรูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจน ซึ่งมีความหมายต่างกัน 3 ประการ ดังนี้

๑.๑ โครงสร้างหรือองค์การ ซึ่งมีอำนาจชอบธรรมในการปกครอง ได้แก่

สถาบันพระมหากษัตริย์ หรือสถาบันประมุขประเภทอื่น ๆ สภานิติบัญญัติ (ฝ่ายนิติบัญญัติ) คณะรัฐบาล (ฝ่ายบริหาร) ศาล (ฝ่ายตุลาการ) และองค์การประเภทอื่น ๆ เช่น กระทรวง ทบวง กรม

๑.๒ หน้าที่ หรือกระบวนการ สถาบันรูปธรรมในความหมายนี้ หมายถึง กระบวนการในการปกครอง ซึ่งทำหน้าที่ในการปกครอง ในการรักษาความสงบเรียบร้อยและบังคับให้มีการปฏิบัติตามกฎหมาย

๑.๓ องค์บุคคล รัฐบาลในความหมายนี้ หมายถึง คณะบุคคลซึ่งมีตำแหน่งในองค์การปกครองและทำหน้าที่ในการปกครอง เช่น นายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรี ผู้พิพากษาศาลสูง สมาชิกวุฒิสภา ข้าราชการทั่วไป

โดยทั่วไป การเปลี่ยนรัฐบาลหมายถึงการเปลี่ยนตัวบุคคล ซึ่งดำรงตำแหน่งบริหารสูงสุด แต่ไม่มีการเปลี่ยนรูปแบบหรือหน้าที่ของรัฐบาล

๒. สถาบันอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลและการปกครอง ได้แก่ “รัฐ” “อำนาจ” “อำนาจปกครอง” “ความชอบธรรม” และ “การเมือง”

๒.๑ รัฐ เป็นสถาบันที่เกี่ยวข้องการปกครองในความหมายกว้างที่สุด เพราะหมายถึงองค์การทางการเมืองสำคัญทางสังคม ซึ่งรัฐจะต้องมีองค์ประกอบสี่ประการคือ อาณาเขต ประชากร อำนาจอธิปไตย และรัฐบาล

๒.๒ อำนาจ โดยทั่วไป หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งบุคคลใดหรือกลุ่มใดมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่น ๆ ทำให้พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มนั้นต้องเป็นไปตามแนวทางที่บุคคลหรือกลุ่มที่มีอิทธิพลนั้นปรารถนา

ความชอบธรรม หมายถึง ความถูกต้องหรือการยอมรับว่าถูกต้องซึ่งเกิดขึ้นจากความยินยอม หรือความเห็นพ้องของประชาชน ชนบประเพณี การสืบสกุล หลักปรัชญาหรือความเชื่อ การใช้อำนาจบังคับ การกล่าวอ้าง หลักนิติธรรมและเหตุผล หรือบุคลิกภาพพิเศษของผู้นำ ผู้ปกครองประเทศ

การเมือง หมายถึง กระบวนการที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งของประชาชนสามารถกำหนดตัวผู้นำ (รัฐบาล) และนโยบายการปกครองได้

3. สถาบันศาสนา (Religious Institutions)

ศาสนา หมายถึง คำสั่งสอนซึ่งเป็นความเชื่อที่แน่นแฟ้น และเป็นแบบแผนใหม่ ซึ่งแต่ละศาสนาอาจจะมีคำสั่งสอนเหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกัน ทั้งในด้านรูปลักษณะ (form) และหน้าที่ทางสังคม(function) โดยมีจุดหมายอย่างเดียวกัน คือ สอนให้คนเป็นคนดี ให้คนเข้ากับสังคมหรือยอมให้สังคมให้คนมีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ให้มีความสามัคคี ให้มีบรรทัดฐานในการปฏิบัติตลอดจนเป็นที่รวมแห่งความเชื่อ และความเคารพนับถืออันสูงสุดของมนุษย์

4. สถาบันการศึกษา (Educational Institutions)

การศึกษาเป็นกิจกรรมพื้นฐานของมนุษย์ในสังคม และสังคมจะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อมีการถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ไปสู่คนรุ่นใหม่ ตลอดจนให้มีการปฏิบัติตามที่กลุ่มคาดหวังไว้ แต่ละสังคมจึงจำต้องมีการอบรมสั่งสอนสมาชิกไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง

ในความหมายที่กว้าง ๆ การศึกษาเป็นกระบวนการที่สังคมพยายามถ่ายทอด ประเพณี ความชำนาญพิเศษและวัฒนธรรมแก่ผู้ที่เยาว์วัย การศึกษาจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นการถ่ายทอดมรดกของสังคม จากคนกลุ่มหนึ่งไปยังกลุ่มที่เยาว์วัยกว่า หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการของเด็กที่ได้รับการอบรมสั่งสอนหรือขัดเกลาจากกลุ่มที่เขาเป็นสมาชิก

Comte เชื่อว่า มนุษย์ขึ้นอยู่กับการศึกษา และการศึกษาคควรจะเป็นแบบสากล นอกจากนี้ การศึกษาไม่ควรเน้นทางด้านปัญญา แต่ควรจะเป็นการทำความเข้าใจในระหว่างมวลมนุษย์

การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคน เพราะมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น จึงจำเป็นต้องเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในสังคม อันที่จริงแล้วมนุษย์เริ่มมีการศึกษาตั้งแต่มนุษย์เริ่มรู้จักคิดพิจารณาสิ่งรอบตัว และพยายามเข้าใจและหาทางอยู่รอดกับสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ซึ่งเป็นการตอบสนองการอยู่รอดและความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ ความรู้ดังกล่าวเริ่มตั้งแต่การรู้จักใช้ก้อนหินขว้างปาสัตว์มาเป็นอาหาร และวิวัฒนาการเรื่อย ๆ จนสามารถมีอิทธิพลเหนือสิ่งแวดล้อมในบางอย่าง แต่เนื่องจากสังคมซับซ้อนขึ้น มนุษย์จึงต้องหาทางแก้ไขปรับปรุงให้เข้ากับสังคมที่พัฒนาไป การศึกษาของมนุษย์จึงไม่สิ้นสุด และเป็นกระบวนการที่มีอยู่ตลอดเวลาไป

การศึกษา คือ การสร้างสมและถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ของมนุษย์ เพื่อการแก้ปัญหา และยังให้เกิดความเจริญ การศึกษามีความจำเป็นต่อเนื่องและต้องการเปลี่ยนแปลงแก้ไขระบบการอยู่เสมอ การศึกษามีความหมายกว้างไกล และลึกกว่าการเรียนหนังสือและการไปโรงเรียน การศึกษาก่อให้เกิดความเจริญทางพุทธิปัญญา จิตใจ สังคมและพลานามัย การศึกษาดำเนินอยู่เป็นล่ำเป็นสันในสถานศึกษา การศึกษาไม่ใช่การเรียนรู้เพื่อหาวิชา แต่เป็นการเรียนให้เกิดความคิด การศึกษาเป็นการโน้มน้าวทำให้บุคคลเกิดความประจักษ์ใจและพัฒนาความสามารถของตนให้รู้ว่า ตนทำอะไรได้มากกว่าการฝึกอาชีพเฉพาะอย่าง

5. สถาบันเศรษฐกิจ (Economic Institutions)

สถาบันเศรษฐกิจมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์อย่างยิ่ง เพราะความต้องการทางเศรษฐกิจ เป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ และความต้องการของมนุษย์บางครั้งก็ไม่มีขอบเขต ซึ่งจากการศึกษาประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่า มนุษย์ได้มีการต่อสู้ทางเศรษฐกิจมานาน เดิมทีเป็นการต่อสู้ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ ต่อมาเป็นการต่อสู้ระหว่างชนชั้น หลังจากนั้นเป็นการต่อสู้ระหว่างท้องถิ่นและระหว่างชาติ เป็นการต่อสู้ที่เกิดขึ้นโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ และก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ไม่มากก็น้อย ในทุกยุคและทุกสมัย

สถาบันทางเศรษฐกิจจึงเป็นสถาบันที่กล่าวถึงวิธีการอยู่รอดของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ด้านการผลิต การวิภาค หรือการแลกเปลี่ยน และการบริโภค สถาบันนี้จึงเป็นเครื่องมือที่ดี ในการลดปริมาณการต่อสู้ทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในภาวะที่ทรัพยากรและการผลิตของมนุษย์อยู่ในวงจำกัด ประกอบกับมนุษย์มีความต้องการทางด้านวัตถุมากขึ้น มนุษย์จึงต้องหาวิธีการบางอย่างเพื่อให้ความต้องการของตนได้บรรลุผล โดยมนุษย์ได้ใช้วิธีการทางเศรษฐกิจ เพื่อสนองความต้องการของตนตั้งแต่ระยะแรก ๆ จนถึงปัจจุบัน เช่น การหาอาหารด้วยการล่าสัตว์ เลี้ยงสัตว์ ตกปลา ทำนา แลกเปลี่ยน ค้าขาย และการอุตสาหกรรม สถาบันทางเศรษฐกิจจึงไม่ใช่หน่วยงานอิสระ แต่เป็นหน่วยหนึ่งของวัฒนธรรม เพราะเป็นสถาบันที่มีทั้งอิทธิพลและรับอิทธิพลจากหน่วยอื่นๆ เป็นสถาบันที่มนุษย์จะขาดเสียมิได้ สถาบันทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่

๑. **ทรัพย์สิน** เป็นสถาบันทางเศรษฐกิจ ซึ่ง กำหนดสิทธิและหน้าที่เกี่ยวข้องกับสิ่งของ ซึ่งมักจะเป็นสิ่งที่หายาก เป็นสิ่งมีค่าและเปลี่ยนมือได้ สิ่งของซึ่งอาจจะถือกรรมสิทธิ์ได้นี้ อาจจะเป็นสิ่งที่จับต้องได้ เช่น เสื้อผ้า หรือสังหาริมทรัพย์ หรือเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เช่น ชื่อเสียง

๒. **สัญญา** เป็นสถาบันทางเศรษฐกิจที่ช่วยให้ทรัพย์สินสามารถเปลี่ยนมือกันได้อย่าง เป็นระเบียบและเป็นหลักฐาน

๓. **อาชีพ** เป็นสถาบันทางเศรษฐกิจที่สำคัญที่จะกำหนดบทบาททางเศรษฐกิจของ ประชาชน

๔. **การแลกเปลี่ยน** การแลกเปลี่ยนเป็นสถาบันทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเนื่องจากความ จำเป็นตามธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะบุคคลย่อมปรารถนาผลผลิตจากบุคคลอาชีพต่าง ๆ กัน คือ ผู้ผลิตของอย่างหนึ่ง อาจจะต้องการสิ่งผลิตอันเป็นผลผลิตของบุคคลอื่นประเภทเดียวกัน หรือต่างประเภทกันก็ได้ ดังนั้น จึงต้องมีข้อตกลงกันว่าควรจะแลกเปลี่ยนกันอย่างไร

๕. **ตลาด** ตลาดเป็นสถาบันทางเศรษฐกิจซึ่งมีส่วนประสาน อาชีพ ทรัพย์สิน และ สัญญาเข้าด้วยกันจนกระทั่งสามารถทำให้ การแลกเปลี่ยน เป็นไปได้โดยสะดวก

6. สถาบันนันทนาการหรือการพักผ่อนหย่อนใจ (Recreational Institutions)

มนุษย์ไม่อาจจะมีชีวิตอยู่ได้ด้วยการทำงานโดยไม่มีการเล่นหรือไม่มีการพักผ่อน ไม่ว่าในสังคมดั้งเดิม หรือสังคมปัจจุบัน Karl Cross เขียนในหนังสือ The Play of Man กล่าวว่ามนุษย์ก็เหมือน สัตว์อื่น ๆ ที่จะต้องมีการเล่นซึ่งเป็นความต้องการที่ติดตัวมาแต่เกิด และการเล่นของเด็กคือ การเตรียมตัวเป็นผู้ใหญ่ หน้าที่อย่างหนึ่งของการเล่นคือการทำให้เด็กมีระเบียบวินัย ระเบียบ วินัยออกมาในแง่ที่ว่า รู้จักผู้ที่ดีกว่า และสูงกว่า สอนให้เชื่อฟังและเคารพกฎของสังคม ตลอดจนสร้างความเห็นใจและเข้าใจในระหว่างเพื่อนฝูง

สถาบันครอบครัวกล่าวได้ว่าเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุด แนวคิดทฤษฎีโครงสร้างการ หน้าที่นิยมของครอบครัวเป็นระบบสังคมหนึ่ง ซึ่งมีการประสานบทบาทของสมาชิกเข้าด้วยกัน ทำหน้าที่ดำรงไว้ซึ่งระบบครอบครัวในระบบสังคมใหญ่ เมื่อพิจารณาบทบาทระหว่างคู่สมรสจะ เห็นได้ว่า สมาชิกจะรับผิดชอบต่อบทบาทที่เกี่ยวข้องทางด้านเศรษฐกิจ คือ สมาชิกได้รับการคาดหวัง ให้เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวเพื่อเป็นหลักประกันแก่คู่ชีวิต ส่วนภรรยาจะมุ่งไปทางด้านจิตใจ อันได้แก่ การอบรมเลี้ยงดูบุตร การให้ความรักความอบอุ่นแก่สมาชิกในครอบครัว หากเป็น ดังนี้

ในแต่ละครอบครัวจะดำรงอยู่ได้จะต้องมีหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว ตลอดจนคอยควบคุมดูแลสมาชิกในครอบครัวให้ดำรงอยู่ในสังคมอย่างสงบสุข โดยส่วนใหญ่แล้วสามีจะเป็นหัวหน้าครอบครัว และจะรับผิดชอบต่อการทำงานหาเลี้ยงครอบครัว ดังนั้นสมาชิกในครอบครัวจะให้ความเคารพ เชื่อฟังในฐานะผู้นำครอบครัว อำนาจในการตัดสินใจต่าง ๆ จึงมักจะอยู่ที่ผู้สามารถหาเงินมาจุนเจือครอบครัว แต่ในสภาพสังคมปัจจุบันเป็นการยากที่ฝ่ายหญิงจะนั่งดูตายอยู่แต่เฝ้าบ้านเรือนคอยแต่จะดูแลงานบ้านเพียงเท่านั้น จำเป็นจะต้องทำงานหาเงินเพื่อช่วยเหลือครอบครัวด้วยอีกแรงหนึ่ง เพื่อต่อสู้กับสภาวะเศรษฐกิจของการแข่งขันเพื่อเอาตัวรอด ภาพพจน์ของสถาบันครอบครัวปัจจุบันจึงมีแนวโน้มสู่การสแตงบบาทระหว่างสามี-ภรรยา โดยเฉพาะบทบาทร่วมในการหาเลี้ยงครอบครัว ในอนาคตสถาบันครอบครัวจึงมีแนวโน้มสู่ความเสมอภาคซึ่งหมายถึงความเท่าเทียมกันของสามี-ภรรยาเกี่ยวกับบทบาทความรับผิดชอบในครอบครัวทั้งการหารายได้เลี้ยงครอบครัว การดูแลงานบ้านและอบรมเลี้ยงดูบุตร เมื่อเป็นดังนี้ อำนาจที่ผู้ชายเคยมีเหนือผู้หญิงก็จะลดลงไป เนื่องจากสตรีสามารถทำงานหาเลี้ยงครอบครัวได้ บุคคลที่สามารถคุมด้านการเงินได้จะเป็นผู้ที่มีอำนาจ จึงทำให้สตรีที่ทำงานนอกบ้านและหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวมีอำนาจมากขึ้นในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ในครอบครัว

ในทางสังคมวิทยา อำนาจ (POWER) หมายถึง ความสามารถของแต่ละบุคคลที่จะควบคุมหรือแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลอื่น การใช้อำนาจในสังคมเกิดขึ้นเมื่อมีความขัดแย้งในเป้าหมาย(GOALS)ระหว่างบุคคลหรือกลุ่ม ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่าหากบุคคล เหล่านี้มีพฤติกรรมในทางเดียวกัน ความจำเป็นที่จะต้องควบคุมพฤติกรรมของบุคคลอื่น ๆ ก็จะหมดสิ้นไป และยังผลให้หมดความจำเป็นที่จะต้องใช้อำนาจ อำนาจในการตัดสินใจภายในครอบครัว จึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจของสามีและภรรยาในการที่ฝ่ายหนึ่งสามารถมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของอีกฝ่ายหนึ่งเมื่อวัตถุประสงค์ของทั้งสองฝ่ายมีความขัดแย้งกัน

ทฤษฎีขัดแย้ง (Conflict Theory)

ทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) มองสังคมว่าประกอบด้วยสมาชิกที่แบ่งแยกออกเป็นชนชั้นต่าง ๆ ชนชั้นเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันในลักษณะเป็นการเอาเปรียบกัน หรือถูกเอาเปรียบ สังคมจึงเป็นระบบที่มีความขัดแย้งกันระหว่างชนชั้นตลอดเวลา สังคมมิได้ดำรงอยู่เพราะสมาชิกมีค่านิยมร่วมกัน แต่เนื่องจากการบังคับ ควบคุม และการครอบงำความคิด ความขัดแย้งนอกจากจะขัดแย้งทางชนชั้นแล้ว ยังรวมถึงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอื่น ๆ เช่น ความขัดแย้งระหว่างคนต่างวัย ความขัดแย้งระหว่างเพศ หรือความขัดแย้งระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมหรือกลุ่มเชื้อชาติ และจะเป็นพลังสำคัญผลักดันให้สังคมเปลี่ยนแปลง

ในการทำวิจัยครั้งนี้ กรอบแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับความขัดแย้งได้เลือกนำเอาทฤษฎีตัวกำหนดทางเศรษฐกิจมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์

ทฤษฎีตัวกำหนดทางเศรษฐกิจ (economic determinism) ทฤษฎีนี้เกี่ยวข้องกับผลงานของคาร์ล มาร์กซ์ ซึ่งเชื่อว่า พื้นฐานของสังคมคือความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในสังคม ความสัมพันธ์ทางการผลิตจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับสภาพของเทคโนโลยีหรือระบบการผลิตในขณะนั้น สาเหตุทางเศรษฐกิจในความหมายของมาร์กซ์จึงมีความหมายคลุมเครือ บางครั้งผู้เชื่อในทฤษฎีนี้ก็ใช้ในความหมายที่กว้าง คือ หมายถึงสภาพความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม ซึ่งแบ่งออกเป็นชนชั้นต่าง ๆ แต่ละชั้นมีผลประโยชน์และความคิดเห็นขัดแย้งกัน ระบบการผลิตหรือความสัมพันธ์นี้ เป็นพื้นฐานทางวัตถุ (material conditions) ของสังคม และเป็นตัวกำหนดการจัดระเบียบทางสังคมในด้านอื่น ๆ ทั้งหมด เช่น ระบบครอบครัว ขนบธรรมเนียมประเพณี กฎหมาย ระบบการเมือง ศาสนา ความเชื่อและความคิดเห็น ตลอดจนศิลปวรรณคดี และรสนิยมต่าง ๆ และในความเห็นของมาร์กซ์ สถาบันสังคมเหล่านี้ไม่มีความสำคัญแต่อย่างใด เพราะเบื้องหลังความเป็นไปของสถาบันดังกล่าว คือ พยายามที่จะรักษาผลประโยชน์ส่วนตัว

แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีความขัดแย้ง คือ ความขัดแย้งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นประจำจนเป็นเรื่องธรรมดาในครอบครัวและสังคม ความขัดแย้งไม่ได้ก่อให้เกิดผลในทางลบเสมอไป และไม่ใช่ว่าสิ่งจำเป็นจะต้องหลีกเลี่ยง หากเป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวัน และเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเติบโตและเปลี่ยนแปลง

สมมติฐานสำคัญ 4 ประการของทฤษฎีความขัดแย้ง คือ

- (1) มนุษย์มักจะยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง และจะพยายามตอบสนองความต้องการของตนเองแม้ในบางครั้งจะต้องก่อให้เกิดความกระทบกระเทือนต่อบุคคลอื่น ๆ
- (2) ทรัพยากรมีจำกัดทำให้เกิดการแข่งขันเพื่อแย่งชิงทรัพยากรเหล่านั้น
- (3) ไม่มีความเสมอภาคเท่าเทียมไม่ว่าจะเป็นในครอบครัว หรือในสังคมก็ตาม
- (4) การเผชิญหน้ากันภายในกลุ่มหรือระหว่างกลุ่มเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา

อาจกล่าวได้ว่า การยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง ความจำกัดของทรัพยากรและความไม่เท่าเทียมกัน ก่อให้เกิดการแข่งขันและการเผชิญหน้าอย่างไม่ที่สิ้นสุด แนวคิดสำคัญที่มักใช้อธิบายหลักการทำความเข้าใจความขัดแย้งในครอบครัว ก็คือ การแข่งขัน ความไม่เห็นพ้องกัน ความเห็นพ้องต้องกัน การโน้มน้าวและความก้าวร้าว รวมทั้งการต่อรองและการให้คำมั่นสัญญา

ทฤษฎีตัวกำหนดทางเศรษฐกิจจะมีบทบาทต่อระบบครอบครัวอย่างมาก ในสภาพที่ชีวิตสมรสต้องการความสุข ความสมหวัง แต่ปัจจัยทางเศรษฐกิจก็เป็นหลักประกันด้านความมั่นคงของครอบครัว โดยเฉพาะสังคมเมือง ปัจจัยทางเศรษฐกิจได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างมากต่อ

ชีวิตครอบครัว ทั้งสามีและภรรยาต่างต้องทำงานหาเลี้ยงครอบครัว โดยเฉพาะภรรยาซึ่งมีแนวโน้มอัตราการทำงานนอกบ้านสูงมากขึ้น การใช้ชีวิตร่วมกันด้วยความใกล้ชิด มีเวลาให้กันยังเป็นไปได้ยาก ภาวะการทำงานที่เร่งรีบ รัตตัวทำให้ครอบครัวหลาย ๆ ครอบครัวเกิดความห่างเหินกัน เกิดความระหองระแหงกัน จนเกิดความไม่เข้าใจในชีวิตคู่

ความขัดแย้งในบางครอบครัวก็ยังคงเกิดจากความคาดหวังของสามีที่ต้องการให้ภรรยาอยู่ทำงานบ้านคอยอบรมเลี้ยงดูบุตร คอยอยู่บ้านเฝ้าปรนนิบัติเอาใจสามี แต่ภรรยาส่วนมากยังต้องการทำงานนอกบ้านต้องการความมีอิสระที่จะรับผิดชอบตัวเองเลือกที่จะทำงานนอกบ้านทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว หรือหาเลี้ยงครอบครัวมากกว่าจะอยู่เฝ้าเฝ้าเรือน การที่จะหวังให้สามีเพียงคนเดียวทำงานเลี้ยงครอบครัวอาจไม่สามารถหารายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพอยู่อย่างสุขสบายได้

แนวคิดเกี่ยวกับตัวกำหนดทางเศรษฐกิจจะมองผลประโยชน์เป็นสิ่งสำคัญ มองผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าผลประโยชน์ส่วนรวม สามีอาจมองตนเองในฐานะหัวหน้าครอบครัว ต้องการความเป็นใหญ่และได้รับการเอาอกเอาใจจากภรรยา ต้องการให้ภรรยายอมรับในฐานะ ผู้ชายยอมเป็นช้างเท้าหน้า ส่วนภรรยาก็ต้องการความเป็นอิสระตลอดจนการตัดสินใจกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง ถึงแม้สามีจะทำงานหาเลี้ยงครอบครัวได้ แต่การที่ต้องการสิ่งที่ดีกว่าเพื่อตนเอง ต้องการมีรายได้ส่วนตัวมากขึ้น ต้องการคบเพื่อนฝูงนอกบ้าน จะเป็นเหตุให้มองเห็นผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นสิ่งสำคัญเหนือกว่า อันเป็นเหตุให้ชีวิตสมรสเกิดการขัดแย้งกันได้ง่าย

ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดทางเศรษฐกิจด้านตัวเงิน เป็นสิ่งสำคัญภายในครอบครัวที่ทำให้มีอิทธิพลต่ออำนาจการตัดสินใจของครอบครัว บุคคลผู้ที่สามารถหาเงินมาจุนเจือครอบครัวก็ย่อมเป็นผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจสูง ทั้งสามีและภรรยาต้องการเป็นผู้ที่มีอำนาจต่อการตัดสินใจภายในครอบครัว แต่อำนาจที่จะได้มาจากปัจจัยทางการเงินเป็นตัววัด ย่อมทำให้เกิดการแข่งขันในการใช้อำนาจและแข่งขันกันทำงานหาเงิน

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์กับการพัฒนาการของเด็ก

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของเด็ก ซึ่งให้เห็นถึงบทบาทของประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมในวัยเด็ก ที่มีอิทธิพลหล่อมบุคลิกภาพของบุคคลให้เปลี่ยนไปพัฒนาการของเด็กจะเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ คือ

- แรงขับ (Drive) ตามความคิดของ Freud แรงขับที่ยิ่งใหญ่ของอินทรีย์คือ ความหิว ความก้าวร้าว และเพศ

- ความเป็นตน (SELF) เกิดจากการขัดเกลาทางสังคม เป็นการที่บุคคลยอมรับคุณค่าของกลุ่มอันเป็นผลจากการกระทำระหว่างกันทางสังคม (SOCIAL INTERACTION) และมีการปรับความต้องการและการกระทำของตนให้เข้ากับกลุ่มตามสิทธิและหน้าที่ที่สังคมกำหนด ความเป็นตนจึงเป็นผลิตผลทางสังคม (สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรม 2536 หน้า 40)

- เพศ (Sex) ตามความคิดของ Freud เป็นแรงขับที่สำคัญมากที่สุด แรงขับทางเพศเกิดขึ้นในความรู้สึกทั่วไปเป็นอันมาก อย่างไรก็ตาม Freud ได้นำแรงขับทางเพศเข้ามาเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมมากมาย เช่น ความพึงพอใจทางร่างกาย

การขัดเกลาทางสังคม เป็นกระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ได้เรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนของกลุ่มหนึ่ง ๆ กำหนดหรือวางไว้เพื่อเป็นแบบแผนของการปฏิบัติต่อกัน และให้บุคคลได้พัฒนาบุคลิกภาพของตนเอง

วัยที่จำเป็นต่อการขัดเกลาทางสังคม แยกออกได้เป็น 2 วัย คือ.

1. การขัดเกลาในระยาะที่ยังเป็นเด็ก (Socializing the Child) เป็นช่วงที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กมากที่สุด เพราะเป็นสถาบันแรกๆ ที่เด็กได้รับการอบรมสั่งสอน ซึ่งเป็นเรื่องที่พ่อแม่และผู้ปกครองโดยเฉพาะ เช่น ตอนที่เด็กยังเป็นทารกก็ต้องการรับการตอบสนองทางร่างกาย และการเอาใจใส่

2. การขัดเกลาทางสังคมในระยาะที่เป็นวัยรุ่น (Socializing the Youth) วัยรุ่นเป็นวัยที่ได้ผ่านการอบรมมามากพอที่จะรู้และเข้าใจกฎเกณฑ์ของสังคม ซึ่งการอบรมสั่งสอนก็จะได้จากครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อน เป็นวัยที่เด็กจะพ้นจากสถานภาพของความเป็นผู้เยาว์ และเริ่มเข้าสู่ภาวะของความเป็นหนุ่มสาว

ตัวแทนการขัดเกลามี 6 กลุ่ม คือ.

1. ครอบครัว การอบรมจะออกมาในรูปของพ่อแม่ผู้ปกครอง ซึ่งนับเป็นการอบรมเบื้องต้น พ่อแม่จะอบรมมี 2 วิธี คือ.

1.1 ทางตรง ด้วยการบอกกล่าวอย่างแจ่มแจ้ง ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ

1.2 ทางอ้อม เป็นการอบรมโดยไม่รู้ตัว เป็นสิ่งที่เด็กได้รู้ได้เห็น และซึมซาบเข้าไปในจิตใจซึ่งเด็กอาจจะนำไปปฏิบัติในอนาคตหรือมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็ก เช่น พ่อแม่ชอบใช้คำหยาบ เด็กจะใช้คำหยาบบ้าง

2. กลุ่มเพื่อน คนเรามากจะถูกอบรมจากเพื่อนที่อายุเท่า ๆ กัน หรือมากกว่า Riesman กล่าวว่า กลุ่มเพื่อนจึงเป็นกลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะในสังคม ปัจจุบันที่บุคคลชอบยึดเพื่อนเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อให้เพื่อนยอมรับ และเป็นการแสดงความ เป็นพวกเดียวกัน

3. โรงเรียน เป็นสถานที่ที่เด็กได้มีโอกาสเรียนรู้อะไรต่าง ๆ อย่างเป็นทางการ และยังเป็นสถานที่ที่เด็กได้มีโอกาสคบหา สماعกับเพื่อนฝูงในวัยเดียวกัน ในขณะที่เด็กก็ ได้มีโอกาสได้รับความรู้และคุณต่าง ๆ

4. กลุ่มอาชีพ เมื่อบุคคลได้รับการอบรมจากกลุ่มอื่น ๆ มาถึงระดับที่จะต้องประกอบ อาชีพเลี้ยงตัวเองและครอบครัว ใครจะทำอาชีพอะไร ก็ควรจะยอมรับระเบียบวิธีปฏิบัติของ อาชีพนั้น ๆ ซึ่งในแต่ละอาชีพก็จะมีคุณค่าและวิธีการปฏิบัติแตกต่างกันออกไป

5. ตัวแทนทางศาสนา ได้แก่ ฆราวาส พุทธ นิกาย พุทธ นิกาย ผู้สอนศาสนา ซึ่งบุคคล เหล่านี้จะช่วยขัดเกลาในแง่ให้หลักเกณฑ์เกี่ยวกับศีลธรรม จริยธรรม และความประพฤติที่ถูก ที่ควร ตลอดจนหลักปรัชญาในการดำเนินชีวิต

6. สื่อมวลชน สื่อมวลชนมีหลายประเภท เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ หนังสือรายสัปดาห์ นวนิยาย วรรณคดี เป็นต้น สื่อมวลชนเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่สำคัญ และมีส่วนในการขัดเกลาทางสังคมในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่เรื่องคุณค่า ความเชื่อ แบบของความ ประพฤติ

แนวความคิดของ Freud ได้แบ่งความเป็นตัวตนออกเป็น 3 ส่วน คือ

Id เป็นโครงสร้างแรกสุดซึ่งก่อให้เกิดขึ้นในเด็ก ซึ่งถูกควบคุมโดยหลักความพอใจ (Pleasure principle) แรงขับของเด็กต้องการความพึงพอใจทันทีทันใด เด็กไม่สามารถคิด อย่างมีเหตุผลถึงสถานการณ์ของเขา หรือยอมไปสู่เป้าหมายที่ต้องการเวลายาวนาน

Ego เป็นขบวนการขั้นที่สอง Ego พัฒนาพื้นฐานกลไกการปรับตัว ภายใต้อิทธิพลของ เหตุการณ์ในชีวิตเด็ก ซึ่งถูกควบคุมด้วยหลักของความจริงแทนการปฏิบัติด้วยพลังงาน Id โดยทันทีทันใด วิธีการหนึ่งของการควบคุมคือ การเก็บกด การเก็บกดหมายความว่า Ego ไม่ยอมให้ความคิดบางอย่างเข้าไปสู่จิตสำนึก อีกวิธีหนึ่งของการปล่อยพลังงาน คือการคิดอย่าง มีเหตุผล แทนการแสวงหาความสุขในระยะสั้นโดยทันทีทันใด

Superego ส่วนที่สามของบุคลิกภาพ เป็นความสำนึกได้ที่สำคัญมาก ซึ่งเชื่อมโยงทั้ง Ego และ Id เพื่อให้แรงขับได้รับความพอใจ Superego ใช้แทนข้อจำกัดทางศีลธรรมและ วัฒนธรรม ซึ่งบิดามารดาหรือครอบครัวเป็นผู้ถ่ายทอดให้แก่เด็กในทางความรู้สึกนึกคิด การกระทำและพฤติกรรมต่าง ๆ และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการเป็นตัวเด็กในระยะต่อมา

อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีส่วนพัฒนาความนึกคิดของตน

บ้าน ระยะเวลาแรก ๆ พ่อแม่และบุคคลในบ้าน เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาของความนึกคิดเรื่องตนมากที่สุด การเลี้ยงดูเอาใจใส่ ความรัก ความอบอุ่น การทะนุถนอมที่ได้รับ มีอิทธิพลต่อความนึกคิดเกี่ยวกับตนของเด็กมาก สิ่งเหล่านี้บอกให้เด็กทราบว่า เขาเป็นที่รัก เป็นที่ต้องการ และมีคุณค่าเพียงใด หรือเป็นไปในทางตรงข้าม เช่น เมื่อพ่อแม่ไม่ให้ความรัก ไม่เอาใจใส่ ไม่สนใจ เมื่อทำผิดก็เอาแต่ลงโทษเขี่ยนตี สิ่งเหล่านี้จะพอกพูนความนึกคิดที่ไม่ดีในตัวเด็ก ดังนั้นประสบการณ์ในครอบครัวมีความสำคัญอย่างยิ่งในการปลูกความนึกคิดเกี่ยวกับตนของเด็กในระยะต่อไป

โรงเรียน เป็นแหล่งที่สองที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาของความนึกคิดเกี่ยวกับตน ครูในโรงเรียนเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญมากต่อชีวิตของเด็ก สิ่งที่ครูทำ ทศนคติที่ครูแสดงออกมา บรรยากาศที่ครูสร้างขึ้น คำติชม การยอมรับเด็ก ระดับความยากง่ายของงานที่มอบหมาย ผลงานที่ครูหวังจะให้เด็กทำ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้และความนึกคิดเกี่ยวกับตนของเด็กทั้งสิ้น หน้าที่สำคัญของครูคือ ต้องช่วยให้เด็กเกิดความนึกคิดที่ดีและถูกต้องเกี่ยวกับตน และรวมทั้งต้องหาทางป้องกันไม่ให้เกิดความนึกคิดที่ไม่ดีเกี่ยวกับตนด้วย

ชุมนุมชน ซึ่งได้แก่ กลุ่มเพื่อนในชุมนุมชน เพื่อนบ้าน ตำแหน่งของพ่อแม่ในชุมนุมชน และบุคคลอื่น ๆ เหล่านี้ย่อมมีอิทธิพลต่อความนึกคิดเกี่ยวกับตนของเด็ก ซึ่งจะมากน้อยเท่าไร นั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์และความเกี่ยวข้องเป็นส่วนตัวที่เด็กมีต่อชุมนุมชน

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์กับพัฒนาการของเด็กมีบทบาทต่อครอบครัว โดยมองว่าครอบครัวเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดในการอบรมสั่งสอนและดูแลบุตรด้วยความรักและให้ความอบอุ่น แก่บุตร บุตรจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ทางร่างกายและจิตใจขึ้นอยู่กับพัฒนาการที่เริ่มตั้งแต่วัยเด็ก กระบวนการขัดเกลาจึงมีความสำคัญอย่างมาก เพราะครอบครัวเป็นแห่งแรกที่เด็กจะได้รับการอบรมสั่งสอนในการวางตัวและการเข้าใจถึงกฎเกณฑ์และระเบียบของสังคม พ่อและแม่จึงเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดที่บุตรต้องการใกล้ชิด ต้องการความรัก ความเอาใจใส่ อยากรอยู่ใกล้ชิดด้วย

ในระยะที่เด็กยังเล็กมาก หากพ่อ-แม่ ออกไปทำงานนอกบ้าน อาจทำให้เด็กเกิดความรู้สึกไม่มั่นคงและคิดว่าไม่มีใครช่วยเหลือ บางครั้งก็ปล่อยบุตรเอาไว้กับพี่เลี้ยงที่บ้านหรือสถานรับเลี้ยงเด็ก หรือที่โรงเรียน ทำให้พ่อแม่เห็นห่างลูกตลอดวัน บางกรณีบุตรก็ถูกส่งไปเรียนต่างจังหวัด โดยอยู่ตามหอพักหรืออยู่กับญาติ กว่าจะได้พบหน้ากันเป็นเวลาหลายเดือน แนวโน้มของชีวิตครอบครัว พ่อแม่ต้องเห็นห่างจากบุตรออกไปทุกที นอกจากนั้นความเสื่อมถอยของบทบาท ครอบครัวยังมีผลมาจากสภาพความสัมพันธ์ในครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากพ่อแม่ส่วนใหญ่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านจึงมีเวลาอยู่กับครอบครัวน้อยลง ประกอบกับความกดดันทางเศรษฐกิจเป็นเหตุให้พ่อแม่มีสภาพจิตที่เสื่อมลง ขาดความอดทน

และแสดงออกถึงความเอื้ออาทรต่อบุตร ผลกระทบของมารดาที่ทำงานนอกบ้านจึงก่อให้เกิดความห่างเหินกับบุตร ทั้งตัวบุตรเองยังอาจเกิดปัญหาทางพัฒนาการอันเกิดจากขาดความรักและความอบอุ่นจากแม่

ทฤษฎีแรงจูงใจ (Motivative Theory)

ทฤษฎีที่ยอมรับกันมากคือ ทฤษฎีความต้องการตามลำดับขั้นของมาสโลว์ (Maslow Hierarchy of Need) เขาชี้ให้เห็นว่า บุคคลถูกกระตุ้นจากความปรารถนาที่จะสนองตอบความต้องการเฉพาะอย่าง ซึ่งความต้องการนี้เขาได้ตั้งข้อสมมติฐานเกี่ยวกับความต้องการของบุคคลไว้ดังนี้

- บุคคลย่อมมีความต้องการอยู่เสมอและไม่สิ้นสุด ขณะที่ความต้องการใดได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการอย่างอื่นก็จะเกิดขึ้นอีกไม่มีวันจบสิ้น
- ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองแล้วจะไม่เป็นสิ่งจูงใจของพฤติกรรมอื่นๆ ต่อไป ความต้องการที่ยังไม่ได้รับการตอบสนองจึงเป็นสิ่งจูงใจในพฤติกรรมของคนนั้น
- ความต้องการของบุคคล จะเรียงเป็นลำดับขั้นตอนตามความสำคัญ เมื่อความต้องการต่ำได้รับการตอบสนองแล้ว บุคคลก็จะให้ความสนใจกับความต้องการระดับสูงต่อไป

ลำดับขั้นความต้องการของบุคคลมี 5 ขั้น คือ

1. ความต้องการทางกายภาพ เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานที่สุด เพื่อความมีชีวิตอยู่รอด ได้แก่ ความต้องการอาหาร เพศ เครื่องนุ่งห่ม
2. ความต้องการความปลอดภัย เป็นความต้องการแสวงหาความปลอดภัยจากสิ่งแวดล้อมและความคุ้มครองจากผู้อื่น
3. ความต้องการความรัก ความรู้สึกว่าคุณมีส่วนร่วมและการเข้าหู่เข้าพวก
4. ความต้องการที่ได้รับการยกย่องนับถือ เป็นความต้องการให้คนอื่นยกย่องให้เกียรติและเห็นความสำคัญของตน
5. ความต้องการความสำเร็จในชีวิต เป็นความต้องการสูงในชีวิตของคน เป็นความต้องการที่เกี่ยวกับการทำงานที่ตนเองชอบหรือต้องการจะเป็นมากกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ เงิน ในฐานะที่เป็นสิ่งล่อใจ

ออปซาล์และดันแน็ต (Opsahl & Dunnette, 1966) ได้สรุปว่ามี 5 ทฤษฎีที่อธิบายผลของเงินที่มีต่อการปฏิบัติงานทฤษฎีต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้คือ

1. เงินเป็นสิ่งล่อใจแบบมีเงื่อนไข (Money as a Conditioned-Incentive) เงินเป็นสิ่งที่มีความค่านี้อันในฐานะที่เป็นสิ่งล่อใจอันเนื่องมาจากการนำเงินไปเปรียบเทียบกับสิ่งล่อใจชนิดอื่นที่มีลักษณะพื้นฐานสูงกว่า เช่น ตำแหน่ง แม้ว่าจะมีข้อมูลทางการวิจัยมายืนยันว่า สิ่งล่อใจแบบมีเงื่อนไขนี้เป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้ การนำทฤษฎีไปใช้ในสภาพการทำงานที่เป็นจริงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก ทั้งนี้เราจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบในสังคมของเรานั้นมีสิ่งจูงใจพื้นฐานอะไรบางอย่างที่จะนำมาเปรียบเทียบกับเงินได้อย่างเท่าเทียมกัน

2. เงินเป็นเครื่องเสริมแรงแบบมีเงื่อนไขที่นำไปสู่สิ่งอื่นได้ (Money as a Generalized Conditioned Reinforcer) ทฤษฎีนี้กล่าวว่า เนื่องจากเงินเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับเครื่องเสริมแรงพื้นฐาน (คือสิ่งที่สนองความต้องการ) เงินจึงเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์เป็นเครื่องเสริมแรงอันดับสอง (secondary reinforcer) Wolfe (1963) และ Cowles (1937) ได้ทำการเป็ยไปกเกอร์ว่ามีคุณค่าทางการเป็นเครื่องเสริมแรงเมื่อสามารถนำไปเปลี่ยนเป็นอาหารได้ กล่าวคือ ผู้ที่อยู่ในการทดลองได้ทำงานอย่างหนักเพื่อให้ได้เบี้ยมาซื้ออาหารเหมือนกับตอนที่เขาทำงานอย่างหนักอย่างจริงจังเพื่อให้ได้อาหารมาเช่นเดียวกัน

3. เงินเป็นเครื่องลดความวิตกกังวล (Money as a Anxiety Reducer) ทศณะของทฤษฎีนี้ ก็คือ การขาดเงินมักจะมีความสัมพันธ์กับปฏิกิริยาความวิตกกังวล (Anxiety reaction) ในสังคมของเรา ดังนั้น การขาดเงินจึงกลายเป็นสิ่งเร้าที่มีเงื่อนไขต่อการสนองตอบความวิตกกังวล (anxiety response) ดังนั้น เงินจึงทำหน้าที่เป็นเครื่องลดความวิตกกังวลได้

4. เงินเป็น “ปัจจัยสุขอนามัย” (Money as a Hygiene Factor) ตามทัศนะของเฮิร์ชเบอร์เกอร์นั้น เงินเป็นปัจจัยอนามัยอย่างหนึ่ง ซึ่งทำหน้าที่เบื้องต้นในฐานะที่เป็นตัวการที่ทำให้เกิดความไม่พอใจ(dissatisfier) กล่าวคือ ถ้าขาดเงินย่อมทำให้เกิดความไม่พึงพอใจเพียงเล็กน้อยเท่านั้น อย่างไรก็ตามทัศนะของเฮิร์ชเบอร์เกอร์ก็ยังคงเป็นที่น่าสงสัยอยู่ว่าข้อมูลของเขาจะสนับสนุนสมมติฐานของเขาหรือไม่

5. เงินเป็นแนวทางของ “เครื่องมือ” (Money as a Means of Instrumentality) จากทฤษฎีของ Vroom นั้น เงินเป็นตัวประกอบอันเนื่องมาจากการเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่ผลอันเป็นที่ต้องการ ตัวอย่างเช่น ถ้าเรารู้ว่าเงินเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่ความมั่นคงปลอดภัยอันเป็นเป้าหมายที่ต้องการแล้ว เงินก็จะเป็นตัวประกอบทางด้าน (Positive valence) ดังนั้น การที่คนเรากระทำการใดๆ เพื่อให้ได้เงินมานั้น ก็จะเป็นหน้าที่ความต้องการด้านความมั่นคงปลอดภัยด้วยความคาดหวังว่า การกระทำเพื่อแสวงหาเงินมานั้นจะก่อให้เกิดผลที่เป็นเงินตามมา

ทฤษฎีแรงจูงใจในการทำงานเกี่ยวข้องกับ ขีวิตครอบครัวอันเนื่องมาจากความต้องการดำรงอยู่ในสังคมที่ดี และได้รับการยอมรับจากผู้อื่น การที่จะบรรลุเป้าหมายได้จึงต้องทำงานเพื่อให้ ได้เงินมาก ๆ เป็นหลักประกันของครอบครัว ชีวิตคู่ที่ประสบความสำเร็จและได้รับการยอมรับ ทางสังคมนั้น ปฏิเสธไม่ได้ว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจมีความสำคัญอยู่มาก การที่ครอบครัวจะดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขจึงต้องมีปัจจัยทางการเงินเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยมาก เพราะเงินเป็นสิ่งที่สังคมให้การยอมรับสูง นอกจากการที่ “เงิน” เป็นสื่อกลางของการแลกเปลี่ยนแล้ว ยังได้รับการยอมรับให้มีความสำคัญสูง ดังคำกล่าวที่ว่า

“เงินตราเปรียบเสมือนพระเจ้าสามารถดลบันดาลสิ่งใดๆ ตามปรารถนา” ในแต่ละสังคมให้ความสำคัญของความร่ำรวย ความเป็นที่ยอมรับทางสังคมสูง โดยเฉพาะสังคมไทยได้ปลูกฝังค่านิยมของความร่ำรวย ความมีหน้ามีตาทางสังคม ความเป็นชนชั้นสูงก็ต้องการได้มาจากความมั่งคั่งร่ำรวย มีเงินทองมหาศาล บุคคลซึ่งมีความพร้อมทางฐานะก็จะได้รับการยอมรับให้เป็นชนชั้นสูง มีหน้าตาทางสังคมเป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป ตรงกันข้ามกับผู้ที่ยากจนจะเป็นบุคคลที่สังคมรังเกียจถูกมองว่าเป็นคนชั้นต่ำ โอกาสที่จะได้รับการยอมรับทางสังคมจะมีอยู่น้อย

ปัจจัยทางเศรษฐกิจนี่เองจึงเป็นตัวกระตุ้นเพื่อให้คนทำงานหนักเพื่อให้ได้เงินมาก ๆ เพื่อจะได้มีฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัวที่สุขสบาย มีความสะดวกสบาย สามารถมีเงินทองซื้อหาสินค้าหรือเครื่องอำนวยความสะดวกมาใช้ในบ้าน นอกจากเพื่อความสุขและความสะดวกสบายในครอบครัวแล้ว ยังเป็นการทำให้สังคมยอมรับว่าเป็นครอบครัวที่มีหน้าตาทางสังคม ได้รับการยอมรับจากผู้อื่น สามารถมีเงินทองหาซื้อสิ่งหรูหรา ฟุ่มเฟือย มีของที่คนอื่น ๆ เขามีใช้กัน ไม่ว่าจะเป็นรถยนต์, ทีวี หรือสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น โทรศัพท์มือถือ จึงเป็นเรื่อง ที่ปฏิเสธไม่ได้ว่า “เงิน” เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อครอบครัวอย่างมาก สามารถสร้างความสุขสบาย มีความอยู่ดีกินดี และแม้ยามเจ็บป่วยก็ยังมีเงินจำเป็นต้องการใช้เงินอย่างมาก ในการดูแลรักษาตนเอง ตลอดจนเก็บไว้ใช้สอยในเรื่องจำเป็นยามแก่ชรา ซึ่งไม่สามารถทำงานหาเลี้ยงตัวเองได้

การมุ่งทำงานเพื่อผลตอบแทนด้านการเงินเป็นสภาวะที่ทำให้เกิดความเหน็ดเหนื่อยล้า เกิดความตึงเครียดได้ง่าย โดยเฉพาะการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมจำเป็นต้องทำงานอยู่ในสายงานการผลิตที่ต้องแข่งขันกับเวลามาก เนื่องจากงานผลิตจำเป็นต้องผลิตงานให้ได้คุณภาพสูง แต่ใช้ระยะเวลาสั้น พนักงานจึงต้องทำงานเปรียบดังเครื่องจักร จะต้องทำงานให้สำเร็จทันเวลา ตามระบบการผลิตมีอยู่บ่อยครั้งที่จำเป็นต้องทำงานล่วงเวลา หรือทำงานในวันหยุด เพื่อให้งานเสร็จตามระยะเวลาการผลิต นอกจากนั้นระบบการผลิตที่จ่ายค่าแรงตามจำนวนงานที่ผลิตได้มาก ยิ่งเป็นแรงกระตุ้นให้พนักงานทำงานหนักให้ได้ปริมาณงาน

จำนวนมาก เพื่อให้ได้ผลตอบแทนที่สูง การทำงานโดยมุ่งผลผลิตของงานในจำนวนมาก รวมทั้งภาวะเร่งรีบในการทำงาน , การแข่งขันกับเพื่อนร่วมงาน เพื่อความก้าวหน้าในตำแหน่งที่สูงล้วนเป็นปัจจัยให้พนักงานทำงานอย่างทุ่มเท,ทำงานหนัก ใช้ความพยายามสูง เป็นเหตุให้ไม่สามารถแบ่งเวลาให้กับครอบครัวได้เหมาะสม ทำให้ครอบครัวมีเวลาให้ความสุขและความใกล้ชิดกันน้อย ทักษะคติของภรรยาเองก็มุ่งทำงานเพื่อหาเงินให้ได้มาก ๆ และมีความเชื่อว่าถ้ามีความพร้อมในด้านฐานะ ความเป็นอยู่ สามารถทำงานหาเงินได้มาก ๆ จะทำให้ชีวิตมีความสุขมากด้วย ภรรยาจึงมองข้ามชีวิตครอบครัวที่มีความสุข สัมพันธภาพในครอบครัวระหว่างสามีภรรยา และบุตร ซึ่งมีความใกล้ชิดเป็นกันเอง สิ่งต่างๆ เหล่านี้ จึงถูกละเลยเสียข้ามไปมุ่งอยู่กับการทำงานเพื่อหาเงิน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้า เอกสาร ตำรา และรายงานการวิจัย ตลอดจนสิ่งตีพิมพ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน แสดงให้เห็นว่า ผลจากการเปลี่ยนแปลงครอบครัวดั้งเดิม มาเป็นครอบครัวอุตสาหกรรม ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสถาบันครอบครัวเป็นอย่างมาก พอลจะสรุปรายละเอียดของเนื้อหา ดังนี้

แนวความคิดเกี่ยวกับภรรยาที่ทำงานนอกบ้าน

จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเกิดจากระบบอุตสาหกรรม มีผลทำให้ระบบสังคมเปลี่ยนสภาพไปมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านค่านิยมที่เคยมีอยู่ในสังคมดั้งเดิม เมื่อสังคมเปลี่ยนไป จึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่หน่วยย่อยของสังคมจะต้องได้รับผลกระทบไปด้วย เช่น ในระบบครอบครัวและชีวิตสมรส เป็นต้น แม้ว่าระบบอุตสาหกรรมจะเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการ และสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับสังคมอย่างมหาศาลก็ตาม แต่ก็ยังเป็นระบบที่สามารถเปลี่ยนแปลงระบบสังคมได้มากที่สุดทีเดียว

Roger and Burdge ได้กล่าวถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงของครอบครัว ดังนี้

1. การมีอุตสาหกรรมมากขึ้น (Industrialization) ทำให้เกิดโรงงานเครื่องจักร และธุรกิจขนาดใหญ่ ทำให้ประชาชนเข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม
2. ความเป็นเมืองที่แพร่ขยายเข้าไปในชานเมืองรอบ ๆ เมือง และชนบทใกล้เคียงเพิ่มมากขึ้น แต่ละครอบครัวมีเพื่อนบ้านอยู่ใกล้กันหลายครอบครัว และอยู่ไม่ห่างจากศูนย์รวมของร้านค้า ผู้ที่อาศัยอยู่ตามไร่นาได้รับอิทธิพลของความเป็นเมืองมากขึ้น
3. บุตรให้ผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจลดลง ปัจจุบันความต้องการมีบุตรมีสาเหตุมาจากความต้องการคลายความเหงาหรือมีเพื่อนมากกว่าจะให้ประโยชน์ด้านแรงงาน
4. ความทันสมัยของเครื่องใช้ภายในครัวเรือน (Modern household appliances) เช่น เครื่องซักผ้า เครื่องดูดฝุ่น ทำให้แม่บ้านลดภาระและเวลาทำงานบ้านสามารถออกไปทำงานนอกบ้านหรือทำกิจกรรมนอกบ้านได้สะดวก
5. ความเป็นสมัยใหม่ (Modernization) โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนา มีผลกระทบต่อโครงสร้างครอบครัวแบบเดิมอย่างมาก มีการเลือกคู่สมรสที่เกิดจากความรัก จำนวนการแต่งงานลดลง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเป็นผลทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ใหญ่และเด็กเช่น คนหัวเก่าในสังคมใหม่ เป็นต้น

บุญลือ วันทายนต์ ได้อธิบายถึงลักษณะครอบครัวในสังคมอุตสาหกรรมว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมนั้นได้เริ่มเปลี่ยนจากลักษณะของครอบครัวก่อน โดยสมาชิกของครอบครัวได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงก่อน นั่นคือการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะครอบครัวขยาย (Extended family) ไปสู่ลักษณะครอบครัวขนาดเล็ก (Nuclear family) อันเป็นระบบครอบครัวที่แยกเด็ดขาดจากครอบครัวขยาย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ในทางสังคมวิทยาถือว่าการ-อุตสาหกรรม ความเจริญทางเทคโนโลยีและการขยายตัวของเมือง มีผลทำให้โครงสร้างครอบครัวเปลี่ยนรูปแบบไปเป็นระบบครอบครัวขนาดเล็กมากขึ้น

เนื่องจากผลการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เอง เป็นสาเหตุที่ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้รับทัศนคติใหม่ๆ ซึ่งถือว่าแตกต่างไปจากทัศนคติที่มีอยู่และประพฤติปฏิบัติมาแต่ดั้งเดิม เลยทำให้เกิดความคิดเห็นขัดแย้งกันในด้านทัศนคติและสร้างค่านิยมใหม่ ๆ ขึ้นในสังคม ผลอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงทำให้เกิดสังคมแบบใหม่ เช่น

1. เกิดการเปลี่ยนแปลงบางประการภายในระบบครอบครัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับแบบของครอบครัว นั่นคือ ลักษณะครอบครัวขนาดเล็ก เมื่อแยกมาจากครอบครัวขยายแล้ว ยังมีรูปแบบพิเศษออกไปอีกคือ เป็นแบบครอบครัวทรงสิทธิเสมอภาพ (Equalitarian family) อันหมายถึง

1.1 สร้างทัศนคติเกี่ยวกับชีวิตสมรสใหม่โดยมุ่งให้สามีภรรยามีความสัมพันธ์ต่อกันฉันท์เพื่อน มากขึ้นกว่าระบบอื่น

1.2 ภรรยาามีเสรีภาพมากขึ้น โดยมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมสามี และสามารถประกอบอาชีพนอกบ้านมากขึ้น รวมทั้งสามารถประกอบธุรกิจส่วนตัวได้ด้วย โดยไม่ต้องรับรู้การยินยอมของสามี

1.3 การกระทำต่าง ๆ มักคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนบุคคลเป็นสำคัญ โดยถือว่าเป็นสิ่งเหนือสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัว (Supra-individual) อันเข้าลักษณะที่ว่า ผลประโยชน์ส่วนตัวอยู่เหนือสิ่งอื่นใด

2. ตามลักษณะของครอบครัวขนาดเล็ก อำนาจของบิดามารดาที่มีต่อบุตรจะลดน้อยลง ดุลแห่งอำนาจและบทบาทของสามีภรรยาเปลี่ยนมาอยู่ในระดับที่เสมอภาคกัน

3. ในด้านการส่งเสริมสมรรถภาพของผู้หญิง ปรากฏว่าได้มีการขยายการศึกษาเข้าไปยังชนบท อันเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้รับการศึกษาจนเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงมีอัตราการรู้หนังสือเพิ่มมากขึ้น ผู้หญิงมีอิสระมากขึ้นกว่าเดิมและเกิดความต้องการที่จะประกอบอาชีพนอกบ้านมากขึ้นเพื่อ

3.1 หารายได้เพิ่มเพื่อบำบัดความต้องการที่จำเป็นทั้งของตนเองและครอบครัว

3.2 หาประสบการณ์ด้านการสันทนาการจากภายนอกบ้าน เช่น การสมาคม ป่าเพื่อประโยชน์และการแสวงหาอาชีพที่ควรแก่ภาวะของตน เป็นต้น

3.3 ลดความสนใจในงานบ้านลง ทั้งนี้คงเนื่องจากเบื่อหน่ายต่อความจำเจในชีวิตประจำวัน ไม่เป็นอิสระทางใจ อันอาจเกิดจากความรู้สึกที่ตัวเองถูกจำกัดขอบเขตความรับผิดชอบ จึงดิ้นรนเพื่อแสดงความสามารถของตนให้ปรากฏ

3.4 สนใจงานสังคมสงเคราะห์ ซึ่งเป็นงานนอกบ้านมากขึ้น

จากการที่ภรรยาทำงานนอกบ้านนี้ นับเป็นการกดดันให้สมาชิกในครอบครัวต้องช่วยทำงานบ้านมากขึ้น ยิ่งสามีและบุตรเข้ามาช่วยรับภาระงานบ้านมากขึ้นเท่าไร ภรรยาจะยิ่งมีโอกาสทำงานนอกบ้านมากขึ้นเท่านั้น ส่วนทางด้านความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างสามี - ภรรยา ภรรยาที่ทำงานนอกบ้านจะมีอำนาจเพิ่มขึ้น เพราะเธอจะเป็นผู้หาเงินมาเลี้ยงครอบครัว ส่วนภรรยาที่มีอำนาจสูงอยู่แล้ว ยิ่งเปิดโอกาสให้เธอสามารถออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น เพราะมีแรงจูงใจและสามารถตัดสินใจด้วยตัวเองได้มากขึ้น ดังนั้นจึงกล่าวว่าการสนับสนุนและต่อต้านทัศนคติ เพศชาย และองค์ประกอบดังที่กล่าวมาแล้วล้วนมีผลต่อการทำงานนอกบ้านของผู้หญิง และการมีอำนาจของเธอ (Hoffman, 1960)

แนวความคิดเรื่องความขัดแย้งทางบทบาทของภรรยา

Joseph H. Pleck (1976) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์บทบาทระหว่างสามี-ภรรยา จากทฤษฎีทางสังคมวิทยา 3 แนว ดังนี้

1. แนวคิดในการมองบทบาทของสามีภรรยาตามแบบประเพณีเดิม (the traditional perspective) แนวคิดนี้เป็นแนวคิดดั้งเดิมที่ถือว่าสามีเท่านั้นที่เป็นผู้ออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ในขณะที่ภรรยาจะเป็นผู้ที่อยู่ดูแลบ้านและเลี้ยงดูบุตร ทฤษฎีที่มีแนวคิดเช่นนี้ ได้แก่ ทฤษฎีการจำแนกความแตกต่างระหว่างบทบาท ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน และทฤษฎีทรัพยากร

ทฤษฎีการจำแนกความแตกต่างระหว่างบทบาทของ Talcott Parsons และ B.F. Bales ซึ่งเน้นบทบาทของผู้ชายในเรื่องเกี่ยวกับ สิ่งภายนอกของสถาบันครอบครัวและฝ่ายหญิงซึ่งเป็นฝ่ายรับผิดชอบบทบาทภายในครอบครัว ส่วนทฤษฎีการแลกเปลี่ยนเป็นการวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์ของครอบครัว ได้ชี้ให้เห็นว่า บทบาทระหว่างสามี-ภรรยา นั้น เกิดจากการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน โดยที่สามีมีบทบาทในการหารายได้เลี้ยงครอบครัว และภรรยาเป็นผู้ให้ความรัก ความเป็นคู่ทุกข์คู่ยาก และการดูแลงานภายในบ้าน โดยเป็นการแลกเปลี่ยนความรับผิดชอบระหว่างกัน ส่วนทฤษฎีสุดท้ายคือ ทฤษฎีทรัพยากร Blood and Wolfe ได้ทำการศึกษาระบบความสัมพันธ์ระหว่างสามี-ภรรยา โดยอธิบายว่า การจำแนกหน้าที่ระหว่างสามีกับภรรยาอยู่บนพื้นฐานแห่งทรัพยากรคู่สมรส เขาพบว่าความรับผิดชอบต่องานภายในครอบครัวของสามีจะมีความสัมพันธ์กลับกันกับระยะเวลาที่ต้องทำงานนอกบ้าน จึงอาจกล่าวได้ว่าสามีเป็นผู้นำในการหาเลี้ยงครอบครัว

2. แนวคิดในการมองบทบาทระหว่างคู่สามี - ภรรยา ในลักษณะการเอาใจเอาเปรียบ ได้มีทฤษฎีที่ศึกษาบทบาทระหว่างสามี - ภรรยา โดยเน้นที่อิทธิพลของสตรีเป็นสำคัญ ที่เรียกว่า *feminish* โดยมุ่งพิจารณาภาระอันไม่เป็นธรรมที่ตกอยู่กับสตรีที่จะต้องรับผิดชอบต่องานบ้าน และงานอบรมเลี้ยงดูบุตร ยังถือเป็นงานที่ด้อยเกียรติ ได้มีข้อเขียนของนักสังคมวิทยาหลายท่าน เช่น Mainadi (1976) Polatnic (1973) farrell (1974) ที่กระตุ้นให้เพศชายเข้ามามี ส่วนในการรับผิดชอบงานดังกล่าวและปลดปล่อยอำนาจไปสู่สตรี โดยมีบทวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่า เพศชายเป็นผู้แสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง และสร้างภาระความรับผิดชอบในงานภายในครอบครัวให้แก่ภรรยาอย่างไม่เป็นธรรม เมื่อพิจารณาอัตราส่วนในการรับผิดชอบงานบ้านระหว่างสามี-ภรรยา พบว่า ในรายที่ภรรยาออกไปทำงานนอกบ้านหรือมารดาจะไม่ได้ออกไปทำงานนอกบ้านก็ตามที่ สามีจะช่วยงานบ้านโดยเฉลี่ยเพียงวันละ 1.6 ชั่วโมง ในขณะที่ภรรยาซึ่งต้องออกไปทำงานนอกบ้านแล้วยังต้องกลับมาทำงานบ้านด้วย โดยเฉลี่ยวันละ 4.8 ชั่วโมง ส่วนในภรรยาที่ไม่ออกไปทำงานนอกบ้านจะต้องทำงานบ้านโดยเฉลี่ยวันละ 8.1 ชั่วโมง (Walker and Wosol, 1976) แสดงให้เห็นว่า แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในบทบาทของภรรยาก็ตาม สามีก็ยังคงรับผิดชอบในงานบ้านเท่าเดิม ผลการวิจัยนี้ทำให้เกิดแนวคิดในการปรับปรุงระบบครอบครัวไปสู่หลักแห่งความเสมอภาคในการใช้อำนาจและความรับผิดชอบต่อหน้าที่ระหว่างสามี - ภรรยาในสถาบันครอบครัว

3. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสามี - ภรรยา แนวคิดนี้เป็นการมองบทบาทของสามี - ภรรยาในแง่ที่ดีขึ้นกว่าในแนวคิดที่ 2 ซึ่งมองผู้ชายในรูปของการเอาใจเอาเปรียบ แนวคิดนี้จึงพิจารณาด้วยการอาศัยการประนีประนอมระหว่างกัน เช่น Myrdral and Klein (1956) ได้เสนอแนะให้สตรีเปลี่ยนแปลงบทบาทที่ต้องรับผิดชอบให้มีทั้ง 2 ด้าน คือในด้านการประกอบอาชีพและในด้านบทบาทกับครอบครัว Rapoport and Rapoport ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับ *psychosocial-lag* กล่าวคือ อัตราการเปลี่ยนแปลงในบทบาทของฝ่ายชายไม่สมดุลกับอัตราการเปลี่ยนแปลงของฝ่ายหญิง ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาในการปรับตัว และได้เสนอแนะให้มีการส่งเสริมความเข้าใจในบทบาทที่เปลี่ยนไปและวางนโยบายทางสังคมที่จะสนองต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

ความจำเป็นที่ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อช่วยกันหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวนั้นมีอยู่อย่างมาก เนื่องจากเป็นการยากที่ครอบครัวจะอยู่ได้ด้วยรายได้ทางฝ่ายชายเพียงอย่างเดียว ดังนั้น ภาพพจน์ของสถาบันครอบครัวปัจจุบันจึงมีแนวโน้มสู่การแสดงบทบาทร่วมระหว่างสามี - ภรรยา โดยเฉพาะบทบาทร่วมในการหาเลี้ยงครอบครัว เช่นนี้ทำให้เราอาจกล่าวได้ว่า ในอนาคตสถาบันครอบครัวจะมีแนวโน้มสู่ความเสมอภาค ซึ่งหมายถึงความเท่าเทียมกันของสามี - ภรรยา เกี่ยวกับบทบาทความรับผิดชอบในครอบครัว ทั้งการหารายได้เลี้ยงครอบครัว การดูแลงานบ้าน และอบรมเลี้ยงดูบุตร ความรับผิดชอบต่อบทบาททั้งภายในและภายนอกครอบครัวนี้ เรียกว่า *Dual Career*

ดังนั้น การแบ่งแยกบทบาทระหว่างสามี - ภรรยา จะไม่ได้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความแตกต่างทางเพศอีกต่อไป แต่จะตั้งอยู่บนพื้นฐานความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่คู่สามี - ภรรยา จะมาตกลงกัน (Smith and Reid , 1982)

ความขัดแย้งทางบทบาท เป็นมโนทัศน์ที่สำคัญมโนทัศน์หนึ่งในทฤษฎีบทบาท ทั้งนี้ นักทฤษฎีบทบาทต่างก็ให้ความหมายของความขัดแย้งทางบทบาทแตกต่างกัน เช่น Secord และ Backman (1974 : 404) กล่าวว่า ความขัดแย้งทางบทบาทคือ การแสดงบทบาทมากกว่าหนึ่งบทบาท ในหลาย ๆ สถานการณ์ผู้กระทำสวมสองตำแหน่ง ซึ่งมีความคาดหวังขัดแย้งกันอันจะนำไปสู่ความตึงเครียดทางบทบาท (role strain) ในทำนองเดียวกัน Shaw และ Costanzo (1982 : 308) ก็มองว่า ความขัดแย้งทางบทบาท (role conflict) เกิดจากความคาดหวังที่สัมพันธ์กับตำแหน่งหลายตำแหน่งซึ่งอาจจะไม่สอดคล้องกัน (incompatible) หรือเมื่อความคาดหวังที่มีต่อตำแหน่งเดียวกันไม่สอดคล้องกัน ซึ่งเป็นความขัดแย้งภายในบทบาทเอง ส่วน Van Sell และเพื่อน (1984 : 44) เสนอว่า ปัจเจกบุคคลมักจะเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่เรียกร้องให้เขาแสดงบทบาทซึ่งขัดแย้งกับระบบคุณค่าของเขาเอง หรือแสดงตั้งแต่สองบทบาทขึ้นไปซึ่งขัดแย้งกัน ถึงแม้ว่านิยามความขัดแย้งทางบทบาทเหล่านี้จะมีรายละเอียดแตกต่างกัน แต่มีแกนกลางของหลักการเหล่านี้ คือ ความไม่สอดคล้องกัน ดังนั้น ความขัดแย้งทางบทบาทและความตึงเครียดทางบทบาท จึงเป็นปัจเจกบุคคลอันเนื่องมาจากความไม่สอดคล้องกันทางบทบาท(Grace 1972 : 2 cited in Sinha 1988 : 8) นิยามความหมายของความขัดแย้งทางบทบาทข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้งทางบทบาทเกิดขึ้นจากการที่บุคคลหนึ่งอาจจะมีสถานภาพ(ซึ่งเชื่อมโยงกับบทบาท มากกว่าหนึ่งสถานภาพ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับองค์การที่เขามีส่วนร่วม ซึ่งเขาไม่สามารถจะใช้พร้อม ๆ กัน ได้ (Linton, 1947 : 368) ในแง่นี้บุคคลหนึ่งจะเป็นทั้ง ครู พ่อ ลูก ประธานสมาคมฯ และอื่นๆ ไปพร้อมกัน เรียกว่า บทบาทเชิงซ้อน (multiple roles) นอกจากนี้ ภายในบทบาทหนึ่งๆ บุคคลอาจจะมีคู่บทมากกว่าหนึ่งด้วยเช่นกัน ความซับซ้อนของบทบาทในลักษณะนี้เรียกว่า ชุดบทบาท(role-set) (Merton,1957) หมายถึงส่วนประกอบของความสัมพันธ์ทางบทบาท ซึ่งบทบาทได้มาจากการดำรงสถานภาพหนึ่ง ๆ เช่น สถานภาพของนักศึกษาแพทย์ไม่ได้มีคู่บทเป็นอาจารย์เท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงกับคู่บทอื่น ๆ อีกไม่ว่าจะเป็นนักศึกษาแพทย์คนอื่น ๆ แพทย์ พยาบาล นักสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น

สาเหตุที่ทำให้ความซับซ้อนทางบทบาทในลักษณะดังกล่าวนำไปสู่ความขัดแย้งทางบทบาทได้ เพราะในแต่ละบทบาทมีข้อกำหนดให้กระทำอยู่จำนวนหนึ่ง ซึ่งเนื้อหาของข้อกำหนดเหล่านี้อาจจะแตกต่างหรือไม่สอดคล้องกัน ฉะนั้นในสถานการณ์ที่ผู้กระทำต้องเผชิญหน้ากับความคาดหวังที่ขัดแย้งกันสิ่งที่เกิดตามมาคือ ความตึงเครียดทางบทบาท (role strain)

ประกอบกับมนุษย์มีข้อจำกัดในเรื่องพลังงานและเวลา กล่าวคือ ยิ่งบุคคลสวมบทบาทมากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งต้องมีกิจกรรมเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ในขณะที่เวลาและพลังงานมีอยู่เท่าเดิม การใช้เวลาและพลังงานไปในกิจกรรมหนึ่ง ๆ ย่อมส่งผลต่อกิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งภาวะที่บุคคลไม่สามารถจะรับภาระอันเนื่องจากสวมบทบาทจำนวนมาก คือ การมีบทบาทมากเกินไป (role overload)

นักทฤษฎีบทบาทได้แบ่งความขัดแย้งทางบทบาทออกเป็นสองแบบ คือ ความขัดแย้งระหว่างบทบาท (inter-role conflict) ความขัดแย้งภายในบทบาท (intra-role conflict) ความขัดแย้งทางบทบาทเป็นผลมาจากการที่ความคาดหวังจากบทบาทต่าง ๆ ที่ผู้กระทำสวมอยู่ มีอยู่ไม่สอดคล้องกัน ส่วนความขัดแย้งภายในบทบาทเกิดขึ้นเมื่อความคาดหวังทางบทบาท ซึ่งพาดพิงตำแหน่งทางสังคมเพียงตำแหน่งเดียวไม่สอดคล้องกัน เพราะความคาดหวังต่อบทบาทนั้น ๆ ขาดความชัดเจน

ในการศึกษาความขัดแย้งทางบทบาท อาจแบ่งที่มาของความขัดแย้งทางบทบาทได้ 6 ประเภทด้วยกัน คือ

1. ความขัดแย้งทางบทบาทเชิงวัฒนธรรม ความขัดแย้งในแบบนี้ เป็นการไม่ประสานกัน โดยพื้นฐานระหว่างความยึดมั่นผูกพันในบทบาทหนึ่งกับวัฒนธรรมความเชื่อ เช่น วิวัฒนาการในสังคมอุตสาหกรรมก้าวหน้านั้นทำให้เกิดบทบาทใหม่ ซึ่งความคาดหวังต่อบทบาทเหล่านั้น ยังไม่ชัดเจน ทำให้เกิดความตึงเครียดขึ้นเพราะความคาดหวังทางบทบาทที่มีต่อบุคคลไม่แน่นอนและมีความคลุมเครือในการตีความ ว่าอะไรคือพฤติกรรมทางบทบาทที่เหมาะสม

2. ความขัดแย้งทางบทบาทเชิงองค์การ ผู้ที่ศึกษาองค์การได้ให้ความสนใจกับลักษณะต่าง ๆ ขององค์การที่ทำให้เกิดความขัดแย้งทางบทบาท เช่น ลักษณะของผู้บังคับการกำหนดทรัพยากร แบบแผนการติดต่อสื่อสาร และอื่น ๆ

3. ความขัดแย้งทางบทบาทในชุมชน ความขัดแย้งทางบทบาทอาจจะเกิดขึ้นจากความคาดหวังของชุมชนต่อบทบาทอาจจะขัดแย้งกัน เช่น บทบาทของกลุ่มชนชั้นกลางที่เกิดขึ้นใหม่ เป็นบทบาทที่มีค่านิยมและความมุ่งมาดปรารถนาในชีวิตต่างไปจากค่านิยมหรือความเชื่อในชุมชนเดิม ทำให้ความขัดแย้งทางบทบาทเกิดขึ้นได้

4. ความขัดแย้งทางบทบาทในชุดบทบาท เครือข่ายของบทบาท หรือชุดบทบาท Merton ให้ความหมายไว้ว่า คือส่วนประกอบของความสัมพันธ์ทางบทบาทซึ่งบุคคล ได้มาจากการมีสถานภาพหนึ่ง ๆ ความขัดแย้งอาจเกิดขึ้นเพราะบุคคลรับรู้ว่าคนอื่นมีความ คาดหมายที่แตกต่างจากของตนเมื่อใช้สถานภาพเดียวหรือมากกว่า หรือเนื่องจากความคาดหวังจากชุดบทบาท ขัดแย้งกับความคิดทางบทบาทของบุคคล

5. ความขัดแย้งทางบทบาทเชิงตัวตน ความขัดแย้งในส่วนนี้เกิดจากความไม่สอดคล้องกันระหว่างความคาดหวังและความเป็นจริง กล่าวคือเป็นความขัดแย้งระหว่างอุดมคติและสิ่งที่ป็นจริง บุคคลอาจจะรู้สึกว่ามีคนอื่นพิจารณาบทบาทของเขาอยู่ แต่เขาคิดว่าไม่สำคัญ ความขัดแย้งระหว่างอุดมคติและสิ่งที่ป็นจริง มักจะปรากฏเมื่อมีการประเมินและให้รางวัลบทบาท หรือเมื่อมีการตรวจสอบบทบาทเชิงอุดมคติและสิ่งที่ป็นจริง

6. ความขัดแย้งทางบทบาทในเรื่องเวลา งานที่ศึกษาถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางบทบาทจำนวนหนึ่งได้ให้ความสนใจกับข้อจำกัดในเรื่องเวลาหรือการแข่งขันทางด้านความคาดหวัง แรงกดดันเรื่องเวลาเป็นสาเหตุหลักประการหนึ่งทีก่อให้เกิดความขัดแย้งทางบทบาท โดยเฉพาะภายในสถานการณ์ระหว่างบทบาท (inter-role situation) ทั้งนี้เพราะว่าผู้กระทำมีเวลาจำกัดสำหรับจะให้แก่ความคาดหวังที่ชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรมต่างๆ

ลักษณะเหล่านี้เป็นที่มาสำคัญของความขัดแย้งทางบทบาท เมื่อความเกิดขัดแย้งทางบทบาทในแต่ละครั้งนั้น อาจจะไม่ไดเกิดจากสาเหตุใดเพียงสาเหตุเดียว เช่น ความขัดแย้งทางบทบาทของผู้หญิงแต่งงานที่ทำงานนอกบ้าน อาจเกิดจากค่านิยมหรือความเชื่อเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงในสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ในขณะที่ความคิดเกี่ยวกับการแบ่งบทบาทยังคงเดิมอยู่ ทำให้ความคาดหวังทางบทบาทที่มีต่อผู้หญิงไม่ชัดเจนหรือ การที่ผู้หญิงต้องรับทั้งบทบาทใหม่และเก่า ทำให้มีปัญหาข้อจำกัดในเรื่องเวลา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การแยกแยะที่มาของความขัดแย้งทางบทบาท เป็นเพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ การเลือกเน้นที่จุดใดจุดหนึ่งนั้นขึ้นอยู่กับแนวทางการศึกษาเป็นสำคัญ

การศึกษาเกี่ยวกับความขัดแย้งทางบทบาทโดยทั่วไป จะเน้นไปที่สองประเด็นสำคัญคือ ความขัดแย้งทางบทบาททางเพศ (sex role conflict) และความขัดแย้งทางบทบาททางอาชีพ (occupational role conflict) อย่างไรก็ตาม ในที่นี้จะนำเสนอเฉพาะประเด็นความขัดแย้งทางบทบาททางเพศ

ในการศึกษาความขัดแย้งทางบทบาททางเพศนั้น จะมุ่งความสนใจไปที่ความขัดแย้งระหว่างความรับผิดชอบต่อครอบครัวการทำงานของผู้หญิงเกิดขึ้นเมื่อผู้หญิงเริ่มมีบทบาทเชิงอาชีพมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อเผชิญกับความยากลำบากในการเชื่อมโยงบทบาทเชิงอาชีพกับบทบาทเชิงครอบครัว

ผู้หญิงแต่งงานที่ทำงานนอกบ้าน อาจลดความขัดแย้งระหว่างบทบาทที่บ้านกับบทบาทที่ทำงาน โดยการไม่เห็นบทบาทใดบทบาทหนึ่งมากเกินไป ในขณะเดียวกันผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านเพียงอย่างเดียว แม้จะไม่ต้องเผชิญกับความขัดแย้งทางบทบาทดังกล่าว ก็มีกับปัญหาอื่น อันเนื่องจากสังคมไม่ได้คาดหวังให้ผู้หญิงเป็นแม่บ้านที่ดีเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีความคาดหวังเกี่ยวกับบทบาทเชิงอาชีพเพิ่มมากขึ้นด้วย จากงานวิจัยบางชิ้น เช่น งานของ Hoffman พบว่า แม่บ้านมีแนวโน้มที่จะดูแลตัวเองเพิ่มมากขึ้น หรืองานของ Gove พบว่า

ผู้หญิงมีแนวโน้มจะเป็นโรคประสาทเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะในกลุ่มแม่บ้าน จากลักษณะเหล่านี้ บ่งชี้ว่า ผู้หญิงอยู่ในภาวะที่ต้องเลือกระหว่างจะรับสองบทบาทพร้อมกัน ซึ่งอาจจะต้องเผชิญ ปัญหาในการทำบทบาท ทั้งสองให้ลุล่วงไปด้วยดี หรือจะเลือกเพียงบทบาทแม่บ้านอันเป็นหลัก ดั้งเดิมของผู้หญิง ซึ่งก็อาจเผชิญกับปัญหาเนื่องมาจากความคาดหวังของสังคมเปลี่ยนแปลง ไปจากเดิม

ในทำนองเดียวกัน ผู้หญิงแต่งงานที่ทำงานนอกบ้านแต่ให้ความสำคัญกับบทบาท เชิงครอบครัวมากกว่าจะทำงานน้อยลงโดยเฉพาะเมื่อลูกยังเล็ก บางคนเลือกอาชีพที่มีลักษณะ ยืดหยุ่น เช่น ครู หรืองานสังคมสงเคราะห์ เพื่อจะมีเวลาดูแลบุตรและสามีได้ แม้แต่ผู้หญิงที่ ทำงานชานาญเฉพาะด้านในวิชาชีพชั้นสูงก็เลือกงานด้วยเหตุผลเดียวกัน เช่น แพทย์หญิง หรือทนายหญิงมักจะทำงานให้แก่รัฐ (Kosa and Koker, 1955) ทนตแพทย์หญิงมักจะรักษา ฟันเด็ก (Shuval, 1970) หรือนักสังคมสงเคราะห์เลือกอาชีพนี้ เพราะมีลักษณะใกล้เคียงกับ บทบาทเชิงครอบครัว (Tropman, 1968)

นอกจากนี้ งานศึกษาต่างวัฒนธรรมบางชิ้นยังแสดงถึงความแตกต่างในการจัดสรร บทบาทในครอบครัว ยกตัวอย่างในการศึกษาครอบครัวขยายและแม่ในวัฒนธรรมของคินดิวต้า (Rainwater, 1966 ; Hays and Mindel, 1973) พบว่า ผู้หญิงคินดิวต้าเผชิญกับความขัดแย้งทาง บทบาทอย่างมาก เพราะผู้ชายคินดิวต้ามักต้องการให้ภรรยาออกทำงานนอกบ้านอยู่แล้ว นอกจากนี้ ทั้งผู้ชาย และผู้หญิงคินดิวต้าไม่ค่อยมีทัศนคติหรือพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวแนวประเพณี เท่าใดนัก

การศึกษา บทบาทสามี-ภรรยา ของครอบครัวญี่ปุ่น

ในครอบครัวคินญี่ปุ่นมีความคิดว่า ผู้ชายเป็นผู้นำครอบครัว ต้องทำงานนอกบ้าน เพื่อนำเงินมาเลี้ยงดูครอบครัว ผู้หญิงแต่งงานแล้วมีครอบครัวอยู่บ้านทำงานบ้าน เลี้ยงลูก เมื่อโตแล้ว ผู้หญิงอาจทำงาน Part time ทำได้ ในระบบบริษัทญี่ปุ่นนำระบบการให้บำนาญ และสวัสดิการมาใช้และจัดไว้สำหรับคนทำงานที่เป็นชายเท่านั้น ช่วงนี้ญี่ปุ่นเริ่มเปิดโอกาสให้ ผู้หญิงเข้าทำงาน ในตำแหน่งบริหารที่ค่อนข้างสูง ผู้หญิงจึงต้องพยายามหาทางเรียกร้อง ขอสวัสดิการและขอสิทธิในการเลื่อนขั้นสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้น ถ้าจะมองสถานภาพของผู้หญิงใน ด้านตำแหน่งงาน ผู้หญิงญี่ปุ่นมีสถานภาพต่ำมาก แต่ถ้ามองสถานภาพภายในครอบครัว ผู้หญิงญี่ปุ่นมีอำนาจมาก ความสูงต่ำของสถานภาพจะใช้อะไรเป็นเครื่องกำหนด ถ้าใช้ความ พพอใจของผู้หญิงเป็นเครื่องกำหนดแล้ว สถานภาพของผู้หญิงญี่ปุ่นก็จัดว่าดี จากการสำรวจ วิทยุผู้หญิงญี่ปุ่นสมัยใหม่มีความพอใจที่จะแต่งงานแล้วเป็นแม่บ้าน เรื่องนี้ทำให้คนญี่ปุ่นรุ่นใหม่ มีค่านิยมเช่นนั้น ในเมื่อคนรุ่นเขาได้พยายามต่อสู้ให้หญิงมีสถานภาพดีขึ้น(งามพิศ สัตย์สงวน, ประสภารวิจัยทางมานุษยวิทยาข้ามวัฒนธรรม โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2539 หน้า 16)

แนวความคิดเรื่องอำนาจระหว่างคู่สมรส

อำนาจเป็นแนวความคิดที่ประกอบด้วยมโนทัศน์และมิติหลายอย่างที่แตกต่างกัน “อำนาจ” ในฐานะที่เป็นสมบัติของระบบคือความสามารถในเชิงศักยภาพหรือความสามารถอันแท้จริงของปัจเจกบุคคลในอันที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของสมาชิกคนอื่น ๆ ในระบบสังคมหนึ่ง ๆ ส่วน “อำนาจครอบครัว” ซึ่งเป็นคุณสมบัติของระบบครอบครัว ก็คือความสามารถ (ศักยภาพ หรือความสามารถที่แท้จริง) ของปัจเจกบุคคลผู้เป็นสมาชิกในครอบครัวในอันที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัว

ทรัพยากรอำนาจ (Power resource) หมายถึงสิ่งใด ๆ ที่ปัจเจกชนอาจนำมาใช้เพื่อก่อให้เกิดอำนาจขึ้น ทรัพยากรอำนาจมีหลายประการ

1. การเป็นเจ้าของ เช่น สิ่งของต่าง ๆ เงินทอง ความรู้ ความชำนาญ หรือบุคลิกลักษณะดี
2. การได้ดำรงตำแหน่งสำคัญในองค์กร
3. การที่ผู้มียอำนาจมอบอำนาจให้
4. การเป็นเจ้าขององค์กร เช่น บริษัท ห้างร้าน เป็นต้น

ในทางสังคมวิทยานั้น อำนาจ (Power) หมายถึง ความสามารถของแต่ละบุคคลที่จะควบคุมหรือแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลอื่น อำนาจมิได้เกิดจากลักษณะเฉพาะตัวของปัจเจกบุคคลแต่เป็นผลมาจากการ กระทำระหว่างกัน (Interaction) ของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และในการกระทำระหว่างกันนั้น บุคคลพยายามที่จะสร้างอำนาจให้เกิดขึ้นแก่ตนเองเพื่อถ่วงดุลอำนาจของอีกฝ่ายหนึ่ง ดังนั้น ในทางปฏิบัติการใช้อำนาจของบุคคลหนึ่งย่อมมีความสัมพันธ์กับการใช้อำนาจของอีกบุคคลหนึ่งเสมอ และการใช้อำนาจในสังคมเกิดขึ้นเมื่อมีความขัดแย้งในเป้าหมาย (Goals) ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มซึ่งสามารถอธิบายได้ว่าหากบุคคลเหล่านั้นมีพฤติกรรมในแนวทางเดียวกัน ความจำเป็นที่จะต้องควบคุมพฤติกรรมของบุคคลอื่น ๆ ก็จะหมดสิ้นไปและยังผลให้หมดความจำเป็นที่จะต้องใช้อำนาจ ดังนั้น ถ้าเรากล่าวถึงความหมายของ “อำนาจในสถาบันครอบครัว” จึงหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจของสามีและภรรยาในการที่ฝ่ายหนึ่งสามารถมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของอีกฝ่ายหนึ่งเมื่อวัตถุประสงค์ของทั้ง 2 ฝ่ายมีความขัดแย้งกัน

การศึกษาเกี่ยวกับอำนาจสามี-ภรรยาในครอบครัว จะเป็นพฤติกรรมที่จะวัดปริมาณอำนาจระหว่างสามี-ภรรยาในการตัดสินใจต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของครอบครัว (Decision-making) ซึ่งเป็นตัวชี้เกี่ยวกับการศึกษาโครงสร้างแห่งอำนาจของสถาบันครอบครัว ในการศึกษาอำนาจในครอบครัวนี้ Willard Waller ได้สร้างทฤษฎีหลักของผลประโยชน์ที่น้อยที่สุด

(The principle of least interest) ซึ่งกล่าวว่า “บุคคลที่ได้รับผลประโยชน์จากคู่สมรสน้อยที่สุด จะมีอำนาจมากที่สุดในการตัดสินใจ” นั่นคือ ในฐานะของสามีที่เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวจะมีอำนาจมากที่สุดในการตัดสินใจ

ผลงานวิจัยของ Blood and Wolfe ในปี 1960 นั้น ได้ศึกษาอำนาจการตัดสินใจในครอบครัวในเมืองดีทรอยท์ รัฐมิชิแกน โดยเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับที่มาของอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวว่า มิได้เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ว่าสามีต้องตัดสินใจเสมอ แต่อำนาจการตัดสินใจเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา ถ้าความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงไป อำนาจการตัดสินใจก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย ฉะนั้นเมื่อภรรยาทำงานก็จะทำให้เธอมีส่วนในการตัดสินใจมากขึ้นด้วย เพราะเธอมีส่วนช่วยหาเลี้ยงครอบครัว ผลการวิจัยพบว่าการที่ภรรยาออกไปทำงานนอกบ้านนั้นจะทำให้เธอมีอำนาจตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ในครอบครัวได้มากกว่า ภรรยาที่ไม่ได้ทำงาน

ต่อมา Hoffman (1966) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับอำนาจการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมกิจกรรมในครอบครัวและความคาดหวังในเรื่องอำนาจของภรรยาในเมืองดีทรอยท์ รัฐมิชิแกน โดยตั้งสมมติฐานไว้ว่า การออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านของภรรยาจะทำให้ภรรยาลดการตัดสินใจในบ้านลง ในขณะที่สามีมีการเพิ่มการตัดสินใจเกี่ยวกับงานบ้านมากขึ้น และสมมติฐานอีกข้อหนึ่งตั้งไว้ว่าการออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านของภรรยาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดในเรื่องอำนาจในครอบครัว จากความคิดที่ว่าสามีควรเป็นผู้นำไปสู่ความคิดที่ว่าสามีภรรยาควรมีอำนาจเท่าเทียมกัน ซึ่ง Hoffman ได้ตั้งขึ้นจากข้อสมมติฐานสำคัญ 3 ประการคือ

1. เงินเป็นพื้นฐานที่สำคัญของอำนาจ ดังนั้น ผู้ที่ควบคุมเงินจะนำไปสู่ความเป็นผู้มีอำนาจ
2. บุคคลซึ่งเป็นผู้หาเงินจะมีอำนาจมากกว่าบุคคลอื่น ๆ ในการควบคุมเงิน
3. บทบาทของภรรยาในฐานะที่เป็นผู้หารายได้ในเชิงเศรษฐกิจในสังคม จะทำให้ภรรยามีโอกาสพัฒนาความรู้สึกในเรื่องผลสำเร็จและความสามารถมากกว่าบทบาทของภรรยาที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ

ผลการวิจัยสรุปออกมาว่า ภรรยาที่ออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านจะควบคุมอำนาจในบ้านมากกว่าภรรยาที่ไม่ได้ออกไปประกอบอาชีพและสามีได้มีส่วนในการควบคุมกิจกรรมในบ้านมากขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่า การออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านของภรรยาไม่มีผลโดยตรงต่ออำนาจการตัดสินใจของภรรยา และในการวิจัยนี้ยังพบว่าในกลุ่มที่ภรรยาออกไปทำงานนอกบ้าน ถ้าภรรยาที่มีความคิดว่าสามีควรเป็นใหญ่ในครอบครัว ภรรยาจะมีอำนาจการตัดสินใจน้อย แต่ถ้าภรรยาที่มีความคิดว่าสามีและภรรยาควรมีอำนาจเท่าเทียมกัน ภรรยาจะมีอำนาจในการตัดสินใจมากขึ้น

ความสำคัญในระดับที่ต่างกันในระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามภรรยาซึ่งประกอบอาชีพจะมีอำนาจในครอบครัวมากกว่าภรรยาที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ

ผลงานวิจัยของ Kandel and Lesser (1972) เกี่ยวกับอำนาจการตัดสินใจระหว่างสามีภรรยาในครอบครัวเป็นการศึกษาในลักษณะข้ามวัฒนธรรม (Cross-cultural study) จากครอบครัวในสหรัฐอเมริกา กับ เดนมาร์ค ผลงานวิจัยชิ้นนี้พยายามทดสอบ “ทฤษฎีทรัพยากร” (The theory of resources) ของ Blood และ Wolfe ในประเด็นอำนาจการตัดสินใจระหว่างคู่สมรส ข้อมูลถูกเก็บรวบรวมด้วยแบบสอบถามจากเด็กวัยรุ่นและผู้ปกครองในเมืองใหญ่ ๆ ของสหรัฐฯ และเดนมาร์ค จำนวน 1,203 คน

ผลการศึกษาพบว่า ในทั้ง 2 ประเทศดังกล่าว อำนาจระหว่างสามีและภรรยาภายในครอบครัวเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องโดยตรงกับ “ทรัพยากร” ได้แก่ รายได้ครอบครัวหรืออาชีพที่ถูกนำเข้ามาในการแต่งงานโดยคู่แต่งงานแต่ละคน แต่อย่างไรก็ตาม ภรรยาที่ทำงานทั้งในกลุ่มภรรยาที่ทำงานเฉพาะในช่วงเวลาว่าง หรือกลุ่มภรรยาที่ทำงานเต็มเวลาจะมีอำนาจภายในครอบครัวเพิ่มขึ้นสำหรับอำนาจการตัดสินใจระหว่างสามีและภรรยา อาจจะไม่ได้เกิดจากเงินที่หามาได้หรือรางวัลทางสถานภาพมากเท่ากับโอกาสหาประสบการณ์ที่ได้มาจากการปฏิบัติงานสมัครระหว่างบุคคล รวมทั้งทักษะการทำการตัดสินใจจากภายนอกครอบครัวที่ปัจเจกบุคคลสามารถใช้ให้เป็นประโยชน์ภายในครอบครัว

สำหรับในประเทศไทยนั้น ได้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องอำนาจการตัดสินใจในครอบครัวไว้หลายท่านด้วยกันเช่น

นราภรณ์ หะวานนท์ (2520) ทำวิจัยเรื่อง “ผลการออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาที่มีต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว” โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะทดสอบสมมติฐานเกี่ยวกับผลการออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาที่มีต่อการแบ่งงานในครอบครัวและความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างสามีและภรรยาที่แสดงออกมาทั้งในด้านความคิดและพฤติกรรมของคู่สมรส โดยศึกษาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จากภรรยาและการตอบแบบสอบถามด้วยตนเองของสามี โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างจากครอบครัวที่อยู่ในเคหะชุมชนคลองจั่นทั้งหมด 100 ครอบครัว ในจำนวนนี้เป็นครอบครัวที่ภรรยาไม่ได้ออกไปทำงานนอกบ้าน 50 ครอบครัว และเป็นครอบครัวที่ภรรยาออกไปทำงานนอกบ้าน 50 ครอบครัว

ผลจากวิจัยพบว่า การออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการแบ่งงานในครอบครัว และโครงสร้างทางอำนาจของสามีและภรรยาเป็นไปตามสมมติฐานที่ได้ตั้งไว้ดังนี้คือ

1. ผลการออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาทำให้ภรรยาลดการมีส่วนร่วมช่วยรับภาระในงานบ้านลงเพราะครอบครัวเหล่านี้ได้จ้างคนใช้เข้าช่วยงานบ้านมากขึ้น และในกรณีที่ครอบครัวไม่มีคนใช้ สามีได้เข้ามามีส่วนช่วยภรรยาเพิ่มมากขึ้น เพื่อใช้ชีวิตครอบครัวดำเนินไปได้

2. การออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาทำให้สามีและภรรยาเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นเกี่ยวกับการแบ่งงานหรือการแบ่งบทบาทตามประเพณี ไปสู่ความคิดที่ว่าสามีและภรรยาควรมีอำนาจเท่าเทียมกันมากขึ้น

3. การออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาทำให้สามีและภรรยาเปลี่ยนแปลงความคิดที่ว่าสามีควรเป็นใหญ่ในครอบครัวไปสู่ความคิดที่ว่า สามีและภรรยาควรมีอำนาจเท่าเทียมกันมากขึ้น

วัชรา คลายนาค ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัวกับการใช้อำนาจระหว่างคู่สมรสในกรุงเทพมหานคร” โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อที่จะศึกษาความเกี่ยวข้องระหว่างบทบาทของคู่สมรสในการหาเลี้ยงครอบครัวกับการใช้อำนาจระหว่างคู่สมรสในการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ของครอบครัวในสังคมเมือง โดยศึกษาจากคู่สมรสในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 360 คน ซึ่งคัดเลือกจากคุณสมบัติในบทบาทการหาเลี้ยงครอบครัวของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มที่ภรรยามีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัว
2. กลุ่มที่สามีและภรรยามีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัวเท่าเทียมกัน
3. กลุ่มที่สามีมีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัวมากกว่าภรรยา

มาฆา ชิตตะสังคะ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาสตรีชนบทในประเทศไทย” ได้สรุปความเห็นเรื่อง ความแตกต่างในบทบาทระหว่างเพศ โดยอ้างแนวความคิดของ Hoster (1975) ได้สรุปความเห็นโดยรวบรวมจากทฤษฎีสังคมวิทยา มานุษยวิทยา และจิตวิทยาสังคมว่า ระบบเศรษฐกิจจะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้สถานภาพสตรีหรือบทบาทของสตรีเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากว่าระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมต้องอาศัยแรงงานและความถนัดเฉพาะสาขาดังนั้นความเชื่อมโยงทางอำนาจระหว่างสามีและภรรยาจากระบบดั้งเดิมก็จะเปลี่ยนไปสู่ความเสมอภาค

กัลยา ผ่องเมฆินทร์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ผลกระทบของการที่ภรรยามีส่วนช่วยหาเลี้ยงครอบครัวต่ออำนาจการตัดสินใจ และความคาดหวังทางอำนาจของภรรยาในครอบครัว” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบว่า การที่ภรรยาออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านและมีรายได้มาจุนเจือครอบครัวจะส่งผลกระทบอย่างไรบ้างในเรื่องของโครงสร้างอำนาจทางครอบครัว การตัดสินใจในเรื่องสำคัญ ๆ ในครอบครัว ความรู้สึกนึกคิดของภรรยาในเรื่องความยุติธรรม เกี่ยวกับอำนาจในการตัดสินใจ และความคิดหวังของภรรยาในเรื่องอำนาจของฝ่ายภรรยา โดยได้ศึกษากลุ่มสตรีที่สมรสแล้วที่อยู่ร่วมกับสามีและมีบุตรที่ทำงานในภาคธุรกิจ เอกชน ราชการ และรัฐวิสาหกิจ ตลอดจนสตรีที่ทำงานหาเลี้ยงชีพในทางวิชาชีพจำนวน 306 คน ผลการวิจัยพอจะสรุปได้ว่า สตรีส่วนใหญ่ที่แต่งงานแล้วมีบุตรและอยู่ร่วมกับสามีที่ออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านจะมีอำนาจการตัดสินใจและความคิดหวังทางอำนาจของภรรยา

ในครอบครัวในลักษณะที่เท่าเทียมกับสามี แต่อย่างไรก็ตาม เกือบครึ่งหนึ่งของภรรยาเหล่านี้จะตระหนักว่าตนเองต้องพึ่งพาสามีในด้านต่าง ๆ มาก (รวมทั้งด้านเศรษฐกิจ)

จากการศึกษาของรุ่งพันธุ์ เสงวีศรี (2520 : 242-243) ได้จำแนกปัจจัยที่มีอิทธิพลต่ออำนาจในการตัดสินใจของคู่สมรส เป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจ เพศ อายุ และการศึกษา ปัจจัยดังกล่าวนี้ที่เด่นชัดคือปัจจัยทางเศรษฐกิจ ถ้าฝ่ายใดมีความสามารถในการหารายได้มาก อำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวก็มีมากด้วย มิได้จำกัดอยู่กับฝ่ายสามีเท่านั้น ซึ่งสัมพันธ์กับการศึกษาของ นภาพรณี ทะวานนท์ ที่อธิบายว่า การออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยา ทำให้ภรรยาเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในเรื่องสำคัญ ๆ ของครอบครัวเพิ่มขึ้น สามีและภรรยาเปลี่ยนแปลงความคิดที่ว่าสามีควรเป็นใหญ่ในครอบครัว ไปสู่ความคิดที่ว่าสามีและภรรยาควรมีอำนาจเท่าเทียมกันมากขึ้น

ขณะเดียวกันเมื่อนำเอาชุมชนที่มีระดับความเป็นเมืองต่างกันมาศึกษาเปรียบเทียบกัน มีผลทำให้อำนาจในครอบครัวต่างกันอีกด้วย โดย วราวรรณ เวชชสิทธิ์ ศึกษาเปรียบเทียบหมู่บ้านเมืองทอง 3 ที่มีความเป็นเมืองในระดับสูง กับหมู่บ้านไทยสมุทรพาณิชย์ประกันภัยที่มีความเป็นเมืองในระดับต่ำ ภรรยาของหัวหน้าครอบครัวในหมู่บ้านไทยสมุทรพาณิชย์ประกันภัยมีอำนาจหรือมีส่วนร่วมในการตัดสินใจน้อยกว่าภรรยาของหัวหน้าครอบครัวในหมู่บ้าน-เมืองทอง 3

การศึกษาเปรียบเทียบของชุมชนดังกล่าว ทำให้ทราบว่าชุมชนที่มีระดับความเป็นเมือง- ต่างกัน รูปแบบของการใช้สิทธิอำนาจในครอบครัวของคู่สมรสต่างกันด้วยเช่นกัน การที่เขตเมืองและเขตชานเมืองมีระดับความเป็นเมืองต่างกัน ครอบครัวในเขตเมืองจึงเป็นครอบครัวที่สามีและภรรยา มีการตัดสินใจร่วมกันมากกว่าครอบครัวในเขตชานเมือง

การทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว

ในชุมชนเกษตรกรรมมีลักษณะช่วยกันทำงานเป็นกลุ่ม สถานที่ทำงานกับที่อยู่เป็นบริเวณเดียวกัน ในแต่ละวันโอกาสที่สมาชิกในครอบครัวอยู่พร้อมกัน ทำงานหลาย ๆ อย่างร่วมกันมีมาก ในชุมชนอุตสาหกรรมสาทรกรรม สมาชิกแต่ละคนออกไปประกอบกิจกรรมนอกบ้านมากกว่าในบ้าน ทั้งชายและหญิงที่เป็นคู่สมรสน้อยคู่ที่จะทำงานอยู่ที่บ้าน ส่วนมากออกไปทำงานไกลเกินกว่าที่จะกลับมารับประทานอาหารที่บ้าน ส่วนบุตรใช้เวลากลางวันส่วนใหญ่อยู่ในโรงเรียน และเพื่อน ทำให้สมาชิกในครอบครัวมีความสัมพันธ์เห็นห่างกัน ตรงกันข้ามกับชุมชนเกษตรกรรม (เลนส์กี 2526 : 227)

การรับประทานอาหารร่วมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว สะท้อนให้เห็นว่าสมาชิกในครอบครัวมีโอกาสอยู่ร่วมกันในแต่ละวันมากขึ้นเพียงใด ซึ่งมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย Lundberg และ Others (Burgess and Lock 1953 : 112) ศึกษาครอบครัวในซานเมือง และอธิบายไว้ว่า ชีวิตความเป็นอยู่ในแต่ละวันได้รับความบีบคั้นมาจากการดำเนินชีวิตแบบใหม่ ตัวอย่างเช่น การรับประทานอาหารร่วมกันระหว่างสมาชิกภายในครอบครัว 3 เวลาต่อวัน มีประมาณ 16% 2 เวลาต่อวัน มีประมาณ 47% และ 1 เวลาต่อวัน มีประมาณ 38% ตามลำดับ และการรับประทานอาหารร่วมกันดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับรายได้ กล่าวคือ ครอบครัวที่มีรายได้ต่ำ รับประทานอาหารร่วมกันมากกว่าครอบครัวที่มีรายได้สูง นอกจากนี้ยังมีปัจจัยด้านการเดินทางไปทำงานในเมืองกับไม่ต้องเดินทาง ที่ให้ความแตกต่างต่อการรับประทานอาหารร่วมกันด้วยคือ หัวหน้าครอบครัวที่ไม่ต้องเดินทางไปทำงานในเมืองร่วมรับประทานอาหารกับสมาชิกในครอบครัว 1 เวลาต่อวัน มีประมาณ 32% และ 3 เวลาต่อวัน มีประมาณ 33% ตามลำดับ และเป็นจำนวนมากที่หัวหน้าครอบครัวในซานเมืองที่ต้องเดินทางไปทำงานมีเวลาอยู่ร่วมกับภรรยาและบุตรเวลาเช้า ขณะรับประทานอาหาร และกลับมาบ้านเมื่อเวลาค่ำมีหลังจากที่บุตรของตนเข้านอนแล้ว ชีวิตของครอบครัวซานเมืองดังกล่าว ก็ได้ต่างไปจากชาวกรุงเทพมหานครที่สมาชิกในครอบครัวเลิกงานไม่พร้อมกัน การรับประทานอาหารเป็นในรูปของต่างคนต่างหากนั่นเอง

สถาบันวิจัยทางสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกองบรรณธิการ กรุงเทพ 30 ร่วมกันศึกษาวิจัยชีวิตคนกรุงเทพฯ ยุคใหม่ พบว่าชนชั้นกลางผู้มีรายได้ต่อเดือนประมาณ 8,000-10,000 บาท หรือมากกว่า ใน 1 สัปดาห์ มีเวลาอยู่บ้าน 1-2 วัน มีประมาณ 56.48% มีเวลาอยู่บ้าน 3-4 วัน มีประมาณ 8.39% มีเวลาอยู่บ้าน 5-7 วัน มีประมาณ 18.32% (อาจทำงานอยู่กับบ้าน) และไม่มีเวลาอยู่บ้านเลยใน 1 สัปดาห์ มีประมาณ 16.79% สาเหตุที่ไม่มีเวลาอยู่บ้านก็เนื่องมาจากต้องวุ่นวายอยู่กับธุรกิจการงาน

เมื่อพิจารณาโดยเปรียบเทียบชุมชนชนบทสมาชิกในครอบครัวร่วมมือกันทำการเกษตรกรรมกันทั้งครอบครัว แม้ว่าจะมีบุตรอยู่ในวัยเรียนต้องไปเรียนในวันปกติธรรมดา อยู่กับ โรงเรียนและเพื่อนมากกว่า ในครอบครัวก็ยังมีสมาชิกอยู่ เช่น บิดา มารดา และญาติพี่น้อง เมื่อถึงช่วงปิดภาคเรียนเขาก็มีโอกาสอยู่พร้อมกันทั้งครอบครัวมาก ในขณะที่ครอบครัวในสังคมเมืองมีโอกาสเช่นนั้นน้อยมาก ดูแล้วเหมือนกับว่าครอบครัวมีหน้าที่ผลิตสมาชิกใหม่ให้กับสังคมเท่านั้น กล่าวคือ เมื่อคู่สมรสมีบุตร ก็ต้องส่งบุตรเข้าสู่ขบวนการโรงเรียนอนุบาล และสถานรับเลี้ยงเด็ก รูปร่างครอบครัวปรากฏขึ้นเพียงช่วงเวลาพักผ่อน เมื่อบุตรเติบโตต่างก็แยกออกไปประกอบอาชีพและมีครอบครัวในที่แห่งใหม่ วัฏจักรของชีวิตครอบครัวเป็นเช่นนี้ต่อไปเรื่อย ๆ จากสภาพสังคม การประกอบอาชีพของครอบครัวในสองสังคมดังกล่าว ครอบครัวในเขตเมืองจึงเป็นครองครองที่มีการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างสมาชิกภายในครอบครัว น้อยกว่าครอบครัวในเขตชนเมือง

แนวความคิดด้านแรงจูงใจในการทำงาน

การศึกษาถึงแรงกระตุ้นในการเพิ่มผลผลิต มีสิ่งที่น่าสนใจต่อการศึกษา คือ

วิธีวัตถุนิยม (Objective Approach)

วิธีนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริงที่ว่า เกียรติของคนนั้นวัดได้จากทรัพย์สินที่ตนมีอยู่ เพราะฉะนั้นราคาและจำนวนทรัพย์สินของแต่ละคนหรือของแต่ละครอบครัวสามารถจะเป็นตัวชี้ที่ล้าค่ากว่าตนเองจะอยู่ช่วงชั้นสูงหรือต่ำของสังคม คนที่มีทรัพย์สินมากและราคาแพงย่อมจะได้รับการยกย่องให้อยู่ในชั้นที่สูงกว่าคนที่มทรัพย์สินน้อยและราคาถูก เป็นต้น

อย่างไรก็ดี วิธีวัตถุนิยมที่ใช้ทรัพย์สินเป็นตัวกำหนดนี้ย่อมมีข้อเสียอยู่หลายประการ ทั้งนี้ก็เพราะว่าลำพังแค่ทรัพย์สินอย่างเดียวมันย่อมไม่สามารถจะกำหนดสถานภาพของรายได้ทั้งหมด ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ บุคคลที่ร่ำรวยมีทรัพย์สินเงินทองมากมาย แต่จบการศึกษาเพียง ป.4 ก็ไม่แน่ว่าจะได้รับการยกย่องจากสังคมสูงกว่าบุคคลที่มีทรัพย์สินเงินทองเพียงเล็กน้อย แต่จบการศึกษาปริญญาเอกหรือมียศฐาบรรดาศักดิ์เป็นนายพล เป็นต้น หมายความว่า สถานภาพสูงต่ำในสังคมนั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับทรัพย์สินเงินทองแล้ว อาจจะขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอื่น ๆ อีก เช่น ระดับการศึกษา อาชีพ วงศ์ตระกูล เหล่านี้เป็นต้น (อารง สุทธาศาสตร์, สังคมและวัฒนธรรม 2533 หน้า 100)

งานวิจัยของดัดดีชาและเนย์เลอร์ (Dudycha-Naylor, 1966)

จากการศึกษาที่ออกแบบขึ้น เพื่อตรวจสอบคุณลักษณะของงานที่นักศึกษา มหาวิทยาลัยคิดว่าเป็นเบื้องต้น Dudycha & Naylor พบว่านักศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่างของเขาได้จัดอันดับความสำคัญของคุณลักษณะของงานตามลำดับคือ

1. ค่าจ้าง
2. โอกาสที่จะก้าวหน้า
3. ความมั่นคง
4. เพื่อนร่วมงาน
5. สภาพการทำงาน
6. ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้าง คนงาน

นักศึกษาเหล่านี้เป็นผู้ที่ไม่เคยทำงานประจำมาก่อน และเป็นผู้ที่บอกว่าเขาคิดว่าอะไรมีความสำคัญเมื่อเขาเริ่มเลือกเอาระหว่างโอกาสของการทำงาน (job opportunity) น่าสนใจที่ว่า นักศึกษาให้คุณค่าตรงที่อัตราค่าจ้าง

ข้อสรุปจากผลที่ได้ การศึกษาต่างๆ เหล่านี้แม้ว่าจะมีวิธีการ กลุ่มตัวอย่างแตกต่าง ผลที่ได้ออกมาจะมีแนวโน้มที่จะเหมือนกันมากกว่าแตกต่างกัน สรุปได้ว่าเงินค่าจ้างมีใช้ องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในเรื่องงาน และมีใช้เป็นสิ่งที่ เป็นเครื่องล่อใจที่มีอิทธิพลไปเสีย ทั้งหมด

เอ.เอช.มาสโล (A.H. Maslow , *Motivation and Personality*. [New York : Harper & Row Publishers, 1954], P. 212.) ศึกษาเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์ เขาเน้นเรื่อง Human needs โดยแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ

1. Lower-order needs ได้แก่ความต้องการทางร่างกายและเศรษฐกิจ
2. Higher-order needs ได้แก่ความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ต้องการความ มีหน้ามีตาและเคารพนับถือจากผู้อื่น และต้องการทำอะไรสำเร็จด้วยตัวเอง

มาสโลได้ให้ข้อคิดเห็นต่อไปว่า ถ้าหากคนเราประสบความสำเร็จในความต้องการ ชั้นต่ำแล้วก็จะยอมที่จะแสวงหาความต้องการชั้นสูง

ที. ลับตัน (T. Lupton, *On the Shop Floor*. [Oxford : Pergamon Press, 1963], pp. 30 - 91.) พบว่ามีกรรมกรหญิง 3 กลุ่มในโรงงานตัดเสื้อผ้า Wye โดยเขาแบ่งกรรมกร หญิงออกเป็น

1. สตรีสูงอายุ โสัดและเป็นหม้าย ต้องทำงานเพื่อจุนเจือตัวเองและญาติ
2. สตรีสมรส ทำงานเพื่อหารายได้ให้ครอบครัว
3. เด็กสาววัยรุ่น ทำงานหาเงินเพื่อช่วยครอบครัว มีเงินซื้อเสื้อผ้า เครื่องสำอางและ สิ่งเพลิดเพลินอื่น ๆ

สราวุธ ไพฑูรย์ทอง พบว่าอัตราค่าจ้างของผู้หญิงมีนัยสำคัญกับอัตราการเข้าสู่กำลัง แรงงานหญิง ผู้หญิงสนใจค่าจ้างสูง ในขณะที่แรงงานชายไม่สนใจค่าจ้างสูง เมื่อรายได้ของ ครอบครัวสูงผู้หญิงก็เข้าสู่กำลังแรงงานน้อยลง เพราะผู้หญิงชอบที่จะทำงานบ้านตามบทบาทที่ ตนเองมีอยู่

จากการสำรวจของกรมแรงงาน กระทรวงมหาดไทยเกี่ยวกับเรื่องความรับผิดชอบ ของทางครอบครัวของสตรีที่ทำงานในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ.2514 (กระทรวงมหาดไทย กรมแรงงาน, *ความรับผิดชอบทางครอบครัวของสตรีที่ทำงานในประเทศไทย*. [ม. ป. ท. , 2514], หน้า 10.) มีการประมวลเหตุผลที่สตรีทำงานซึ่งจำแนกออกได้โดยการสำรวจทัศนคติ ของสตรีที่ทำงานที่มีความรับผิดชอบทางครอบครัวของกรมแรงงานในภาคต่าง ๆ ของประเทศ รวม 5 ภาค ครอบครัวย่อยของสตรี 34 อาชีพ อาจสรุปได้ว่ากว่าร้อยละ 90 ของสตรี- ทำงาน เนื่องจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจตามเหตุผลจำแนกตามสถานภาพสมรสของสตรี

1. สตรีสมรสซึ่งสามียังมีชีวิตอยู่ทำงาน เนื่องจากมีบุตรอยู่ในวัยที่ต้องเลี้ยงดูให้การศึกษา มีบิดามารดา หรือสมาชิกในครอบครัวต้องอุปการะ รายได้ของสามีไม่เพียงพอ หรือมีรายได้ไม่แน่นอน การทำงานของสตรีสมรสมีส่วนช่วยค่าครองชีพทำให้ครอบครัวสุขสมบูรณ์ บางคนทำงานเพื่อมีรายได้พิเศษในการจัดซื้อเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับครอบครัว
2. สตรีหม้าย หย่า และแยกกันอยู่ ส่วนใหญ่ทำงานเนื่องจากเป็นหัวหน้าครอบครัว มีภาระต้องเลี้ยงดูบุตรและสมาชิกในครอบครัว
3. สตรีโสด ส่วนหนึ่งทำงานเพื่อเลี้ยงตัวเองและมีรายได้สมทบรายได้ของครอบครัว อีกส่วนหนึ่งทำงานเพื่อตนเองและบิดามารดาซึ่งชราภาพ ทุพพลภาพและไม่มียาได้

แนวคิดเกี่ยวกับความไม่มั่นคงในชีวิตสมรส และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Alan Booth, David Johnson ได้ให้ความหมายของความไม่มั่นคงในชีวิตสมรสไว้ว่าเป็นคำที่อาจจะหมายถึงการสลายตัวของชีวิตสมรส (Marital Dissolution), การหย่าร้าง (Divorce), ความแตกแยกในชีวิตสมรส (Marital Disruption) หรือการทอดทิ้ง (Desertion) ซึ่งความหมายต่าง ๆ เหล่านี้อาจจะมีความสัมพันธ์กัน แต่สามารถแยกออกจากกันได้ตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยคงที่ และการกระทำทางสังคมที่เป็นตัวชี้ว่ามีกระบวนการเกี่ยวข้องกัน ในการตัดขาดจากชีวิตสมรส (Marital Dissolution) เช่น การแสดงออกในทางกฎหมายในกรณีที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาชีวิตสมรสได้โดยการหย่าร้าง หรือแยกกันอยู่อย่างถาวร หรือการแตกแยกในชีวิตสมรสเป็นการตัดขาดจากกันของคู่สมรสโดยสมัครใจ โดยการหย่าร้างหรือแยกกันอยู่ หรืออาจจะสมัครใจที่จะตัดขาดจากกันไปจนตาย หรือละทิ้งกันไป คุณภาพชีวิตสมรสต่ำ พิจารณาได้จากการมีระดับของการปรับปรุงตัวต่ำ ความพึงพอใจต่ำ ไม่มีความสุขในความสัมพันธ์ต่อกัน และการทำหน้าที่อย่างไม่เพียงพอของคู่สมรส แต่การมีคุณภาพชีวิตสมรสที่ต่ำไม่จำเป็นต้องมีความสำคัญที่จะนำไปสู่การหย่าร้าง แยกกันอยู่หรือการละทิ้งกันก็ได้ (Landis, 1963)

Alan Booth and David Johnson (1983) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความไม่มั่นคงในชีวิตสมรสว่าจะช่วยเป็นทางออกให้คู่สมรสที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาคือได้โดยได้จบลงด้วยการตัดขาดจากกัน ซึ่งความไม่มั่นคงในชีวิตสมรสแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. ในขั้นของความรู้สึก (Affective State) เป็นขั้นที่คู่สมรสรู้สึกว่าการชีวิตสมรสของตนมีปัญหาเกิดขึ้น
2. ขั้นของการรับรู้ในความสัมพันธ์ (Cognition Concerning the Relationship) เป็นขั้นของการรับรู้ว่าคุณภาพความสัมพันธ์ของตนเองกับคู่สมรสนั้นมีความสัมพันธ์ที่เป็นไปอย่างไม่ราบรื่น

3. ชั้นของพฤติกรรมที่แสดงออก (Certain Action) ซึ่งเป็นชั้นของการแสดงออกถึงพฤติกรรมของความไม่มั่นคงในชีวิตสมรส

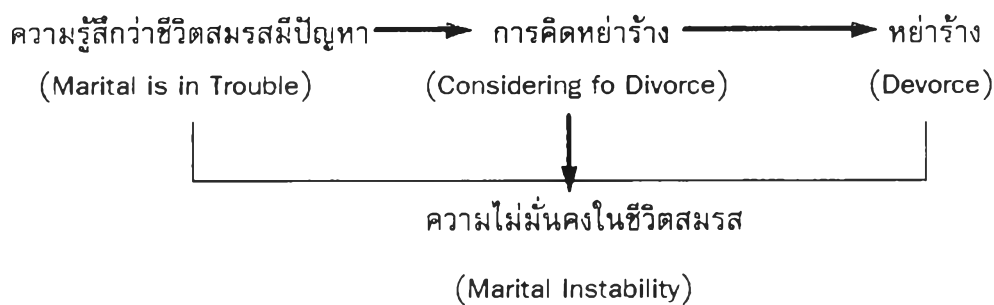
ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความไม่มั่นคงในชีวิตสมรสนั้น ส่วนใหญ่ที่ผ่านมาจะมุ่งประเด็นไปที่การหย่าร้าง หรือการแยกกันอยู่ (ef. Bampass and Sweet, 1972; Furstenberg, 1976; Norton and Click, 1979; Pope and Mueller, 1979) ซึ่งศึกษาโดยการใช้คำถามว่า "ท่านเคยมีความคิดเรื่องการหย่าร้างผ่านเข้ามาในความคิดของท่านบ้างหรือไม่" ผลพบว่า 1 ใน 4 ถึง 1 ใน 3 ของผู้แต่งงานแล้วคิดว่าจะเลิกชีวิตการสมรส ในขณะที่การวัดความไม่มั่นคงในชีวิตสมรส จะวัดเพียงคำถาม คำถามเดียวไม่ได้ เพราะจะไม่เป็นการดีในลักษณะของระเบียบวิธีวิจัยที่จะวัดด้วยข้อความเพียงข้อความเดียว ซึ่งควรที่จะวัดด้วยข้อความหลายข้อความในการเป็นตัวชี้

นอกจากนี้ Alan Booth, David Johnson (1983) ยังเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการคิดคำนึงในจิตใจ ซึ่งจะเป็นตัวชี้ถึงความไม่มั่นคงในชีวิตสมรส รวมถึงพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความไม่มั่นคงในชีวิตสมรส อันได้แก่

1. ความคิดเกี่ยวกับการหย่าร้าง
2. การพูดกับคู่สมรสเกี่ยวกับการออกไปทำงาน เรียนต่อ ปรีกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตสมรส การลองแยกกันอยู่
3. พูดกับคู่สมรสเกี่ยวกับการหย่าร้าง
4. พูดกับคนสนิทในครอบครัว เพื่อน เพื่อนร่วมงานเกี่ยวกับปัญหาชีวิตสมรส
5. การไปพบปรึกษาที่พระ ผู้รู้กฎหมาย เกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการสิ้นสุดชีวิตสมรส
6. ปรีกษาทนายความ
7. พยายามทำตัวออกห่างจากคู่สมรส
8. แยกตัวออกไปอยู่ต่างหากหรือขอหย่า
9. ไปเล่นกีฬา

ซึ่งความไม่มั่นคงในชีวิตสมรสจะพิจารณาได้จากความรู้สึก การคิดไปจนกระทั่งความสัมพันธ์ของการกระทำหรือแสดงออกที่จะนำไปสู่การสิ้นสุดของความสัมพันธ์ ซึ่งความไม่มั่นคงในชีวิตสมรสเน้นไปที่สถานการณ์ของการกระทำที่มีต่อคู่สมรส โดยที่ความไม่มั่นคงในชีวิตสมรสจะเป็นตัวชี้เพื่อทำนายการหย่าร้างหรือความแตกแยกในชีวิตสมรสในที่สุด

Alan Booth, David Johnson and Lynn White (1984) ได้อธิบายให้ความหมายของคำว่า "ความไม่มั่นคงในชีวิตสมรส" ว่าเป็นชีวิตสมรสที่ไม่มีความสุข ขาดความสัมพันธ์ที่ดีในชีวิตสมรส และถ้าขาดความสัมพันธ์ที่ดีของคู่สมรสก็จะเกิดความไม่มั่นคงในชีวิตสมรสขึ้นและคู่สมรสก็จะแยกจากกันในที่สุด ซึ่งเสนอแนวคิดไว้สอดคล้องกับที่ Alan Booth and Lynn White (1980) ที่เสนอไว้จากการศึกษาเกี่ยวกับความไม่มั่นคงในชีวิตสมรส (Marital Instability) ว่าเป็นกระบวนการที่เริ่มจากความรู้สึกที่ว่าชีวิตสมรสมีปัญหา (Marital is in Trouble) นำไปสู่ความคิดที่จะหย่าร้าง (considering of Divorce) และสิ้นสุดลงที่การหย่าร้าง (Divorce)

Goode (1956) วิจัยพบว่า ส่วนใหญ่ของผู้ที่หย่าร้างเกิดจากการที่คนใดคนหนึ่งมีความต้องการที่สิ้นสุดชีวิตสมรส โดยที่คนหนึ่งอาจจะยังพอใจที่จะมีพันธะอยู่ในขณะที่อีกคนหนึ่งต้องการที่จะจบชีวิตสมรส หรืออาจจะเป็นเพราะมีคนอื่นที่น่าสนใจที่จะแต่งงานใหม่ด้วยมากกว่า Lickss (1975) พบว่ามีอย่างน้อยครึ่งหนึ่งของผู้ที่แต่งงานแล้ว มีความแตกต่างกันในบางจุด และมีจำนวนมากที่แตกแยกในลักษณะชั่วคราว หรือเป็นเพียงช่วงสั้น ๆ Kitson (1977) พบว่า 1 ใน 4 ของคนที่หย่าร้างมีการแยกกันอยู่มาก่อนมากกว่า 1 ครั้ง

นอกจากนี้ Alan Booth and Lynn White (1980) ยังพบอีกว่าการหย่าร้างอาจจะเป็นผลมาจากการขยายออกมาจากการแยกกันอยู่มาก่อนหรือมีความสัมพันธ์กับความคิดเกี่ยวกับการหย่าร้าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความไม่มั่นคงในชีวิตสมรสมาก่อน

ในการศึกษาบางกรณีพบว่า ผู้ที่หย่าร้างเป็นผู้ที่พร้อมที่จะหย่าร้างอยู่แล้ว กล่าวคือ มีความคิดที่จะหย่าร้างอยู่ก่อน (Goode, 1956) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Kitson and Sussman (1977) ในเมืองคลีฟแลนด์ และ Lecke's (1951) ได้ศึกษาเปรียบเทียบการหย่าร้างของคู่สมรสที่มีความสุขกับคู่สมรสที่ไม่มีความสุข ก็ได้ผลสอดคล้องกันคือ ผู้ที่หย่าร้างส่วนใหญ่มักจะมีความคิดเกี่ยวกับการหย่าร้างมาก่อน

สำหรับสาเหตุของการหย่าร้างในกรุงเทพมหานคร จากการศึกษาของ วันทนา กลิ่นงาม (2521) พบว่า สาเหตุของการหย่าร้างมาจากความคิดหรือทัศนคติที่ไม่ตรงกัน 27.4% ไม่สมัคใจอยู่ด้วยกัน 22.2% และต้องการแต่งงานใหม่ 8.7% ตามลำดับ

แนวคิดเกี่ยวกับความไม่มั่นคงในชีวิตสมรสที่จะนำมาเป็นกรอบในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ โดยนำเอาส่วนที่แสดงให้เห็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงในชีวิตซึ่งกล่าวคือ ปัจจัยในระหว่างที่สมรสมาพิจารณาออกเหนือไปจากปัจจัยก่อนการสมรสต่าง ๆ ได้กล่าวถึงกระบวนการของความมั่นคงในชีวิตสมรส โดยแสดงให้เห็นถึงปัจจัยก่อนการสมรสซึ่งได้แก่ การปรับตัว ความพึงพอใจ ความสุข ความขัดแย้ง การสื่อสารระหว่างคู่สมรส และการผสมผสาน ที่เป็นตัวประกอบของคุณภาพชีวิตสมรส ในขณะที่อยู่ในช่วงของการสมรสจากนั้นก็จะเป็นไปสู่ขั้นของช่วงหลังชีวิตสมรสคือ การแตกแยกและนำไปสู่การหย่าร้างในที่สุด ในช่วงก่อนจะถึงขั้นสุดท้ายอาจจะมียปัจจัยบางประการที่เข้ามามีส่วนร่วมที่ทำให้ระดับของการนำไปสู่การแตกแยกและการหย่าร้างในที่สุดนั้นอาจจะมีตัวแปรที่เข้ามาแทรกทำให้ระดับหรืออัตราของการแตกแยกหรือหย่าร้างเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นได้ ปัจจัยที่เข้ามาเป็นตัวแทรกได้แก่ ความคาดหวังในชีวิตสมรส ความผูกพันและข้อบังคับ ความอดทน ความเชื่อทางศาสนา ความกดดันจากภายนอก และความยึดมั่นทางสังคม กฎหมายหย่าร้างและความช่วยเหลือทางศาสนา ความกดดันจากภายนอก และความยึดมั่นทางสังคม กฎหมายหย่าร้างและความช่วยเหลือทางกฎหมาย และความจริงและการรับรู้ทางเลือก

แนวความคิดด้านบุตรขาดความอบอุ่นในครอบครัว และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง วัฒนธรรมกรุงเทพฯ และแนวทางการพัฒนา ณ โรงแรมโซลทวินทาวเวอร์ ที่มีสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) โดย คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมกรุงเทพฯ ร่วมกับกรุงเทพมหานครเป็นผู้จัด เป็นการศึกษาอภิปราย ในหัวข้อเรื่อง “ครอบครัวในเมือง : ผลกระทบต่อโครงสร้างและความสัมพันธ์” นำโดย ศาสตราจารย์แพทย์หญิงเพ็ญศรี พิชัยสนธิ ผู้อำนวยการโครงการพัฒนาเศรษฐกิจ และความเป็นผู้นำสตรี สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ รองศาสตราจารย์มาลินี วงษ์สิทธิ์ จากสถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ นายวัลลภ ตังคณานุก์ จากมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก เป็นวิทยากรร่วมกันแสดง ความคิดเห็น และแพทย์หญิงนิตยา คชภักดี รองผู้อำนวยการสำนักนโยบายและแผน กรุงเทพมหานคร เป็นผู้ดำเนินการอภิปราย

“รศ.มาลินี ได้เปิดประเด็นการอภิปรายเป็นคนแรกโดยวิเคราะห์ครอบครัวของคนกรุงเทพฯ ในปัจจุบันว่า

หลังจากที่ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจตามกระแสโลกาภิวัตน์ เราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า กระแสดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ หลายประการ โดยเฉพาะ การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อโครงสร้างทางสังคม ทำให้คนมีความแตกต่างทางเศรษฐกิจกันมาก และมีการอพยพย้ายถิ่นฐานเมืองหลวงเป็นแหล่งรองรับคนจากชนบท เกิดช่องว่างระหว่างชนชั้น เกิดผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของครอบครัว

โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ในกรุงเทพฯ ได้รับผลกระทบมากกว่าที่อื่นเพราะเป็นที่รวมของทุกสิ่งทุกอย่าง ครอบครัวเดี่ยวขยายตัวมากกว่าครอบครัวขยายเกือบสองเท่า เพศหญิงเข้ามาอยู่ในตลาดแรงงานมากขึ้นทำให้คนในครอบครัวไม่ได้รับการดูแลอย่างเต็มที่ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคุณภาพการเลี้ยงดูเด็ก นอกจากนี้ยังมีเด็กเข้ามาอยู่ในตลาดแรงงานมากขึ้นอีกด้วย

ผลกระทบต่อครอบครัวที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจนั้นสามารถแบ่งออกได้ตามช่วงอายุคือ ทารกและเด็ก ผู้ปกครองต้องเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น เนื่องจากพ่อแม่ไม่มีเวลาเลี้ยงดูคนกรุงเทพฯ ต้องไปพึ่งพาบริการจากที่อื่น ทำให้คุณภาพของการเลี้ยงดูเด็กเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้สภาพครอบครัวพ่อแม่เมื่อเกิดความไม่ลงรอยกัน ความรุนแรงที่จะเกิดขึ้นทำให้เด็กต้องกลายเป็นผู้รับ และจะพบว่าความรุนแรงที่เด็กได้รับจะมีมากขึ้นเรื่อย ๆ ลักษณะครอบครัวที่พบเห็นในปัจจุบัน พ่อแม่ขาดการให้เวลาให้ความรักและความอบอุ่นแก่ลูก ซึ่งเป็นปัญหาที่ทราบกันโดยทั่วไป แต่หาทางแก้ลำบาก เมื่อทุกคนตระหนักว่าการให้เวลากับครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญแล้ว ก็หน้าที่จะมีการสานต่อด้วย

ได้มีการศึกษาถึง ‘การขาดแม่ และผลของการที่ทารกขาดความรักและความเอาใจใส่จากแม่’ รายละเอียดเหล่านี้ จากการศึกษาของ Bowlby (1952) ได้เสนอรายงานต่อองค์กรอนามัยโลก ซึ่งสรุปได้ดังนี้

การศึกษาค้นคว้าทำกันทั้งหมด แบ่งได้เป็น 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

1. สังเกตความเจริญเติบโต สุขภาพทางกายและทางจิตใจของทารกที่ถูกแม่ทอดทิ้งไว้ในโรงพยาบาลและสถานเลี้ยงเด็กกำพร้า (เป็นการสังเกตโดยตรง)
2. สืบประวัติในระยะแรกเริ่มชีวิตของเด็กวัยรุ่นและผู้ใหญ่ซึ่งป่วยเป็นโรคทางจิต (เป็นการศึกษาย้อนหลัง)
3. ติดตามดูอาการของกลุ่มเด็กซึ่งได้รับการทรมานทางจิตใจเนื่องจากถูกพรากจากแม่ในระยะต้นของวัยทารก (เป็นการติดตามผล)

ผลจากการศึกษาวิจัย พบว่า

ทารกที่ขาดความรักและความเอาใจใส่ดูแลจากแม่โดยถูกพรากจากแม่ได้รับความกระทบกระเทือนทางสมอง ทางอารมณ์ และทางกายในระยะที่ถูกพรากจากแม่และระยะต่อ ๆ มา ทารกมีการเจ็บซึม หงอยเหงา ไม่ค่อยเคลื่อนไหว ไม่ได้ตอบสนองสิ่งเร้า น้ำหนักไม่เพิ่มแม้จะได้อาหารเพียงพอ ถ่ายบ่อย นอนไม่ค่อยหลับ ไม่ยอมดูดนม น้ำหนักลด มักเจ็บป่วยได้ง่ายๆ บ่อย ๆ ติดต่อกัน และถ้าทารกยังคงขาดแม่อีก อาการจะรุนแรงขึ้นและวิวัฒนาการไปสู่ความผิดปกติทางจิตได้ การที่ความเจริญเติบโตด้านต่าง ๆ ของทารกได้รับความกระทบกระเทือนหรือไม่ และการกระทบกระเทือนจะรุนแรงเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับสาเหตุ

1. อายุของทารกขณะถูกพรากจากพ่อแม่

ผู้ค้นคว้าพบว่าอายุที่เป็นอันตรายได้คือ 3 - 4 ปีแรกของชีวิต และจะร้ายแรงที่สุดในระยะปีแรกของชีวิต โดยเฉพาะ 6 เดือนแรก

2. ระยะเวลาที่ถูกพรากจากแม่

ถ้าทารกถูกพรากจากแม่โดยไม่ได้เห็นหน้าแม่เลย เป็นระยะเวลานานอย่างน้อยตั้งแต่ 3 เดือน อย่างมาก 6 เดือน ก็สามารถทำให้เกิดความผิดปกติในทารกได้

3. ลักษณะของความสัมพันธ์ของแม่ที่มีต่อทารกก่อนถูกพราก

ถ้าแม่เลี้ยงดูทารกด้วยความรักและให้ความเอาใจใส่อย่างดีแล้วพรากแม่ไปจากทารก อาการผิดปกติที่เกิดขึ้นกับทารกจะรุนแรงกว่าทารกที่ไม่ได้รับการดูแลและเอาใจใส่จากแม่อย่างใกล้ชิดมาก่อน

4. ผู้ให้ความรักและความอบอุ่นแทนแม่

ในขณะที่พรากแม่ไปจากทารกนั้น ถ้าสามารถจัดหาผู้ให้ความรักและความเอาใจใส่ดูแลแทนแม่ไม่ได้ ตั้งแต่ทารกเริ่มถูกแยกจากแม่ ความเจริญของทารกบางคนจะเป็นปกติ และในบางรายที่แม่จะเกิดการผิดปกติขึ้นแล้ว แต่ถ้าหาแม่ทดแทนได้ในภายหลัง อาการผิดปกติก็จะลดความรุนแรงลง

งานวิจัยของลาวิค-กูดเดอร์ ในการศึกษาลิงชิมแปนซี กล่าวว่า

ความสัมพันธ์ระหว่างแม่และทารกใกล้ชิดมากแม่และลูกๆ จะเดินทางไปด้วยกัน แม้ว่า ลูก ๆ จะโตเต็มที่แล้ว ดอกแรก ๆ ทารกจะอยู่ใต้อกแม่ แม่จะกอดและอุ้มไว้ ต่อมาทารกจะซึ่หลังแม่ และเมื่อโตขึ้นจะไกลจากแม่ ตัวแม่มักเล่นกับลูก ๆ ซึ่งมักเล่นกันรุ่นเดียวกันและรุ่นผู้ใหญ่เหมือนแม่คน ตัวแม่จะต่างกันไปในความอดทนและความสามารถ ดังเช่นที่ ลาวิค-กูดเดอร์ เขียนไว้ว่า "ตัวแม่จะช่วยลูกเมื่อทารกค้นหาหัวนม โพลจะช่วยลูกให้ดูดนมได้ง่ายเข้าแม้ทารกอายุ 6 เดือนแล้วยังช่วยต่อไป ซึ่งตรงกันข้ามกับตัวแม่อีกตัวที่อุ้มทารกสูงไป ทำให้ทารกหาหัวนมไม่เจอ เมื่ออยากจะลุกไปจะไปโดยไม่รอให้ลูกกินนมให้เสร็จก่อน ทารกจะพยายามดูดนมให้นานที่สุด แต่ดูดได้ครั้งละไม่นานกว่า 3 นาที เพราะแม่รำคาญและจะทดแทนด้วยการดูดบ่อยครั้งขึ้น" หลังจากชิมแปนซีเลิกซึ่หลังแม่แล้วพวกมันจะสมาคมกับเพื่อน ๆ ที่อายุรุ่นเดียวกันบ่อยกว่ามีความสัมพันธ์กับตัวแม่ของมัน พอถึงวัยหนุ่มสาวการเล่นสำคัญน้อยลง แล้วมันจะเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ต่อมา (งามพิศ สัตย์สงวน, มานุษยวิทยาภาพ 2539 หน้า 62)

สปีตซ์ (Spitz) พูดยังการศึกษาพฤติกรรมทารกในสถานการณต่าง ๆ กัน และได้ให้ผลสรุปว่า การเลี้ยงดูทารกอย่างทนุถนอมรักใคร่เป็นสิ่งสำคัญต่อพัฒนาการทางด้านจิตใจของทารก ความต้องการของทารกดังกล่าว มีอยู่ในหมู่สัตว์ไพรเมทที่ไม่ใช่มนุษย์ด้วย ฮาร์โลว์ (Harlow) พูดยังการวิจัยและการทดลองที่ทำกับสัตว์ประเภทลิงที่สรุปว่า ลูกลิงที่ถูกเลี้ยงดูออกจากความสัมพันธ์ของแม่ จะไม่เติบโตในหนทางเดียวกับลิงตัวอื่นๆ พวกมันจะไม่ค่อยเล่น ไม่กระตือรือร้น ค่อนข้างดุร้ายและไม่คล่องในเรื่องพฤติกรรมทางเพศ ลิงตัวผู้ที่ถูกเลี้ยงดูโดยลิงที่ไม่ใช่แม่ของมัน เมื่อโตขึ้นจะสนใจลิงตัวเมียแต่เพียงเล็กน้อย ลิงตัวเมียที่ถูกเลี้ยงดูโดยลิงตัวอื่นๆ จะสนใจลูกของตัวเองแต่เพียงเล็กน้อยเช่นกัน

จากนั้น เคอาฮิลล์ หันมาสนใจแบบแผนต่างๆ ของการเลี้ยงดูทารกเพื่อค้นหาความแตกต่างในพฤติกรรมต่างๆ ของทารกทั้ง 2 ชาติ และพบว่า แม่ชาวอเมริกันกระตุ้นทารกให้กระตือรือร้นและให้ตอบสนองออกมาเป็นคำพูดต่างๆ แต่แม่ชาวญี่ปุ่นให้ลูกทำตัวสงบเงียบเรียบร้อย แม่ชาว-ญี่ปุ่นใช้เวลามากในการอุ้มลูก โกวเปล และอยู่เงียบๆ เคอาฮิลล์ คิดว่าความแตกต่างในพฤติกรรมต่างๆ ของแม่ทั้ง 2 ชาตินี้ได้มีรากฐานมาจากทัศนคติทางจิตวิทยาทารกว่าเป็นบุคคลหนึ่งแยกออกไปจากตัวเธอ เขาควรคิดและทำอะไรๆ ด้วยตนเอง การกระตุ้นให้ทารกแสดงออกโดยใช้พูด คือหนทางที่แม่ชาวอเมริกันสอนทารกให้แสดงออกถึงความต้องการของตน ส่วนแม่ชาวญี่ปุ่นจะมีความผูกพันใกล้ชิดกับทารก แม่ชาวญี่ปุ่นรู้สึกว่าจะรู้ว่า เธอรู้ว่าทารกต้องการอะไร ทารกจึงไม่จำเป็นต้องแสดงออก นอกจากนั้นมีการสัมผัสทางกายระหว่างแม่และทารกชาวญี่ปุ่นในระดับสูงกว่าแม่ลูกชาวอเมริกัน ที่แสดงออกในบุคลิกภาพของผู้ใหญ่ทั้ง 2 ชาติ นั้น ดูเหมือนจะมาจากการอบรมเลี้ยงดูตามแบบแผนทางวัฒนธรรมตั้งแต่วัย 3-5 เดือนแรกของชีวิตเลยทีเดียว

จากบทความเรื่อง ภาวะวิกฤติของชีวิตเด็กไทย : ปัญหาที่ยังไม่สายเกินไป ซึ่งจัดทำโดยคณะกรรมการพัฒนาการศึกษา อบรม และเลี้ยงดูเด็ก พ.ศ.2535 กล่าวว่า

ปัญหาสำคัญเกี่ยวกับบทบาทของครอบครัวประการหนึ่งได้แก่ การขาดการเตรียมตัวของผู้ที่จะเป็นพ่อแม่ กล่าวคือ การที่คู่สมรสหรือหนุ่มสาวในวัยที่จะออกเรือนขาดการเตรียมตัวที่ดีก่อนที่จะรับบทบาทพ่อแม่ ทั้งในด้านพื้นฐานความรู้ความเข้าใจ การตระหนักในความรับผิดชอบในฐานะพ่อแม่ ทำให้พ่อแม่จำนวนมากขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดูแลเด็กทางโภชนาการ การดูแลสุขภาพและการรักษาอาการเจ็บป่วยของเด็ก หรือมีความรู้ความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องในการเลี้ยงดูบุตร ทำให้มีการใช้วิธีการอบรมเลี้ยงดูที่ไม่เหมาะสม เช่น มีการใช้อำนาจมากกว่าเหตุผล มีการปกป้องเด็กมากเกินไป มีการเร่งรัดหรือละเลยเด็กทางสติปัญญา เป็นต้น

นอกจากนี้ความเสื่อมถอยของบทบาทครอบครัวยังมีผลมาจากสภาพความสัมพันธ์ในครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากพ่อแม่ในปัจจุบันส่วนใหญ่ต้องออกทำงานนอกบ้าน จึงมีเวลาอยู่กับครอบครัวน้อยลง ประกอบกับความกดดันทางเศรษฐกิจเป็นเหตุให้พ่อแม่มีสภาพจิตที่เสื่อมลง ขาดความอดทนและการแสดงออกถึงความเอื้ออาทร อันเป็นสาเหตุส่วนหนึ่งของการทะเลาะวิวาทและความแตกแยกในครอบครัว ดัชนีที่ชี้ถึงสภาพปัญหาความสัมพันธ์ในครอบครัว ดังกล่าวได้แก่ จำนวนการหย่าร้างที่เพิ่มขึ้นกว่า 2 เท่า ในเวลาเพียง 10 ปี คือเพิ่มขึ้นจาก 17,616 คู่ ในปี 2520 เป็น 36,602 คู่ ในปี 2529 โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานครมีอัตราการหย่าร้างสูง ถึงร้อยละ 25 ในขณะที่ภาคอื่น ๆ อัตราการหย่าร้างอยู่ในช่วงร้อยละ 6-14